
KS. BŁAŻEJ MICHALEWSKI

GŁOSICIELE DOBREJ NOWINY W KAZACHSTANIE. LATA 1936-1990

Kazachstan dla wielu Polaków stał się synonimem reżimu stalinowskiego jako miejsce deportacji, na którą skazane były tysiące naszych rodaków w latach trzydziestych i czterdziestych XX w. Wyrwani z ojczystej ziemi, zesłani zostali do tego stepowego kraju, zabrali jednak ze sobą miłość do Ojczyzny oraz przywiązanie do wiary i Boga. Te wartości pozwoliły im przetrwać czas zesłania oraz nie zatracić swojej tożsamości. Zapoznając się z losami Polaków, a także dziejami Kościoła katolickiego w Kazachstanie, odnosi się nieodparte wrażenie, jakby widziało się losy pierwszych chrześcijan, prześladowanych i zabijanych za wiarę. Tych, którzy spotykali się na wspólnej modlitwie, na łamaniu chleba tworzyli wspólnotę, która była umocnieniem dla wyznawców Chrystusa. Podobnie wyglądały dzieje katolików pod rządami systemu sowieckiego, z założenia ukierunkowanego na ateizm i walkę z religią. Mimo stosowanych represji, Kościół katolicki trwał i rozwijał się na terenach Kazachstanu.

Przedstawiając rolę ewangelizacyjną Kościoła katolickiego w tym kraju oraz ukazując jej specyfikę, należy spojrzeć na tych, którzy byli zaangażowani w tworzenie tego wielkiego dzieła. Rozpoczynając od kapłanów, zwrócimy uwagę na księdza biskupa Aleksandra Chirę, który będąc kapłanem grekokatolickim, pełnił duszpasterską posługę również wobec katolików obrządku łacińskiego. Warto także zaprezentować sylwetki i pracę innych kapłanów pracujących w Kazachstanie oraz łączących się w cierpieniu znośnym dla Ewangelii a znaczone przez prześladowania, aresztowania oraz kilkuletnie uwięzienie w łagrach. Oprócz księży diecezjalnych, dzieło głoszenia Dobrej Nowiny prowadzili również zakonnicy, budowniczo chrześcijańskiego pojednania narodów, zawsze gotowi do pomocy bliźniemu, zjednując sobie uznanie i wdzięczność za otwarcie się ku ludziom potrzebującym pomocy.

Do takich duszpasterzy zaliczamy o. Serafina Alojzego Kaszubę z zakonu Ojców Kapucynów. Nazywany „Włóczęgą Bożym”, życie swoje poświęcił wędrowaniu po Związku Sowieckim, docierając tam, gdzie znajdowali się ludzie spragnieni Boga. Należy również wymienić kapłana obrządku wschodniego – błogosławionego, ks. Aleksija Zarickiego, wyniesionego na ołtarze, między innymi także za posługę duszpasterską w Kazachstanie. W poczet kapłanów pracujących w Kazachstanie wchodzi także ks. Jan Paweł Lenga MIC, pierwszy biskup Kazachstanu, obecnie emerytowany arcybiskup Karagandy. Wspomniane tu zostaną także sylwetki innych duszpasterzy, pracujących w tym odległym kraju, mniej znanych poza jego granicami, a jednak zasłużonych w przekazy-

waniu wiernym Dobrej Nowiny. W tym kontekście przedstawiona tu faktografia jest ważnym ogniwem w dopełnieniu wiedzy o dziejach Kościoła katolickiego w tym stepowym kraju.

Wśród głosicieli prawd wiary nie zabrakło w Kazachstanie zgromadzeń żeńskich. W omawianym okresie działały tam w konspiracji dwa zgromadzenia – Siostry Biednego Dzieciątka Jezus oraz Siostry Służebnice Jezusa w Eucharystii tzw. Eucharystki. Na szczególne podkreślenie zasługuje też praca osób świeckich, które nie tylko starały się o przekazanie prawd wiary, lecz również w miarę swych możliwości, podtrzymywały życie modlitewne i sakramentalne katolików w Kazachstanie. Pierwszym i podstawowym środowiskiem, w jakim kształtuje się osobowość i wiara, pozostaje zawsze środowisko rodzinne, więc i ono miało swój wpływ na przekazywanie i zachowanie wiary. Polityka ateizacji wszystkich sfer życia zesłańców napotykała na ich opór, dzięki czemu religia przywieziona w 1936 roku z rodzinnych stron na Ukrainie przetrwała do dziś. O losowych zawiłościach z tym związanych świadczą wspomnienia, które nieraz można było usłyszeć od starszych osób, chociaż karta tej faktografii jest już bardzo zamglona i tylko nieraz znajduje potwierdzenie w zbiorowej pamięci.

1. Duchowni pracujący w Kazachstanie

Analizując zagadnienie posługi kapłanów na terytorium Kazachstanu, należy zauważyć, iż nie istnieje żadna wzmianka o ich obecności w Kazachstanie – począwszy od roku 1936 do początku lat czterdziestych XX wieku. Było to spowodowane faktem, że władze sowieckie, podczas wywózek przeprowadzanych zarówno w roku 1936 z terenów byłej I Rzeczypospolitej, często zwanych Żytomierszczyzną, znajdującą się w granicach radzieckiej Ukrainy oraz po 17 września 1939 roku i zajęciu tzw. Kresów Wschodnich II RP, skrzętnie zadbały o to, aby osoby duchowne znalazły się poza miejscami, w których osiedlono deportowanych¹. Zdarzały się jednak wyjątki. Oto np. ks. Tadeusz Fedorowicz, za zgodą biskupa udał się z deportowanymi ze Lwowa wiosną 1940 roku², by nie „zostawiać ich bez pasterza i posługi religijnej”, natomiast ks. Leopold Dallinger z Kołomyi pojechał na zesłanie wraz z matką będącą wówczas w podeszłym wieku³. Wielu księży z Kresów Wschodnich, włączonych po 17 września 1939 roku w skład Białorusi i Ukrainy zostało uwięzionych w łagrach, kościoły zamknięto a nauczanie w szkołach poddano programowej ateizacji.

Brak całkowity księży wśród deportowanej ludności trwał do agresji Trzeciej Rzeszy na Związek Sowiecki. Po podpisaniu porozumienia Sikorski – Majski, nastąpiła amnestia dla Polaków więzionych w łagrach i przebywających na zesłaniu, deportowanych tam w latach 1940-1941. Fakt ten stał się sposobnością do posługi duszpasterskiej kapelanów wojskowych, którzy po wyjściu

¹ Z. S. Siemaszko, *Życie religijne obywateli polskich w głębi ZSRR w latach 1939-1957*, [w:] *Polacy w Kościele katolickim w ZSRR*, pod red. ks. E. Walewandra, Lublin 1991, s. 130; J. Siedlecki, *Losy Polaków w ZSRR w latach 1939-1986*, Londyn 1989; W. Lizak, *Skąd się wzięli Polacy w Kazachstanie*, „Tygodnik Powszechny”, 1989, nr 49, s. 2, 7.

² R. Dzwonkowski SAC., *Wstęp do wspomnień księdza Józef Fedorowicza*, [w:] T. Fedorowicz, *Drogi Opatrzności*, Lublin 2007, s. 17, 23.

³ Z. S. Siemaszko, op. cit., s. 132.

z łagrów świadczyli ją ludności cywilnej, znajdującej się w pobliżu tworzących się jednostek wojskowych⁴. Problem ten próbowano również rozwiązać podczas wizyty w Związku Sowieckim bp. Józefa Gawliny, biskupa polowego, zatroskanego o objęcie opieką duszpasterską ludności polskiej, zesłanej w różne rejony Związku Sowieckiego⁵. Po opuszczeniu ZSRS przez Armię Polską oraz udaniu się jej na Bliski Wschód, wśród Polaków, którzy pozostali na rozległych obszarach Syberii i Kazachstanu pozostało czterech kapłanów: ks. Tadeusz Fedorowicz⁶, ks. Ryszard Grabski, o. Albin Janocha⁷ oraz ks. Wacław Kołodziejczyk, posługujący w Pawłodarze⁸. Przed opuszczeniem Związku Sowiec-

⁴ S. Ciesielski, *Polacy w Kazachstanie 1940-1946. Zesłańcy lat wojny*, Wrocław 1996, s. 249.

⁵ S. Ciesielski, op. cit., s. 250. Według ustaleń tego badacza „przewidywano stworzenie sieci złożonej ze 105 księży podlegających dziekanowi mającemu rezydować w ambasadzie. Zakładano następujące rozlokowanie kapłanów: w obwodach archangielskim i wołogodzkiem – 5, w obwodzie kirowskim – 2, w obwodzie mołotowskim – 2, w obwodzie gorkowskim – 1, w Maryjskiej ASRR – 2, w Komi ASRR – 3, w obwodzie czałowskim – 2, w obwodzie aktiubińskim – 2, w Baszkirskiej ASRR – 1, w obwodzie kustanajskim – 3, w obwodzie pawłodarskim – 3, w obwodzie północnokazachstańskim – 3, w obwodzie omskim – 2, w obwodzie akmolińskim – 3, w obwodzie semipałatyńskim – 3, w obwodzie ałmaackim – 2, w Kirgiskiej SRR – 3, w obwodzie swierdłowskim – 3, w Kraju Ałtajskim – 7, w obwodzie nowosybirskim – 3, w Kraju Krasnojarskim – 7, w obwodzie irkuckim – 4, w Jakuckiej ASRR – 1, w obwodzie saratowskim – 1, w Tadżyckiej SRR – 1, w Turkmeńskiej SRR – 1, w obwodzie dżambulskim – 4, w obwodzie południowokazachstańskim – 10, w obwodzie kżyłordyjskim – 2, w Uzbeckiej SRR – 3, w obwodzie samarkandzkim – 5, w obwodzie bucharskim – 4, w obwodzie chorezmijskim – 1, w obwodzie karakałpackim – 1, w obwodzie kujbyszewskim – 2. Tak więc minimalną obsadę duszpasterską w Kazachstanie oceniano na 35 kapłanów. Tymczasem w maju 1942 roku, według ambasadora Kota, w całym ZSRS wśród ludności cywilnej pracowało zaledwie 9 księży, „ale tylko prywatnie i po cichu”, bowiem jedynie w wojsku kapelani dysponowali pełną swobodą działania. Na początku czerwca 1942 roku na podstawie zgromadzonych danych ambasada ustaliła, iż na terenie ZSRR pracowało 54 księży będących obywateli polskimi, z tego jednak w duszpasterstwie cywilnym tylko 15.

⁶ Swoją posługę ks. Tadeusz Fedorowicz, opisuje następująco: „Następnego dnia rozgadaliśmy naszym ludziom, że jestem. Odprawiłem Msze św. u tych pań [...]. Do izby wchodziło się przez „ambar”, coś w rodzaju stodoły, spiżarki, gospodarczego pomieszczenia. W tym ambarze zrobiliśmy kaplicę. Najświętszy Sakrament przechowywałem w izbie na półce. W czasie kilkudniowego pobytu w Georgiewce uczyłem dzieci i przygotowywałem je do pierwszej Komunii św.” (T. Fedorowicz, op. cit., s. 61 i 65-66); St. Skrętowicz, *Moje wspomnienia z wygnania*, (Archiwum Naukowe Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu, dalej: AN PTL), syg. 58. We wspomnieniach tych jest informacja: „W tych ciężkich chwilach był z nami wypuszczony z więzienia ks. Tadeusz Fedorowicz ze Lwowa”, s. 11

⁷ S. Ciesielski, op. cit., s. 252; A. Kuczyński *Polacy w Kazachstanie. Zesłania – Dziedzictwo – Nadzieje – Powroty*, Krzeszowice 2014, s. 144; Idem, *Trudne lata Kościoła w Kazachstanie*, [w:] *Zawstydzona mądrość. Prace ofiarowane Ojcu Profesorowi Franciszkowi Rosińskiemu OFM*, red. M. Łoboz, A. T. Brzyski OFM, Wrocław 2013, s. 305-318; Idem, *Syberyjski szlak Ojca Albina Janochy*, „Zesłaniec” 2014, nr 61, s. 55-64; A. Janocha OFM Cap., *Pod opieką Matki Bożej. Wspomnienia Sybiraka 1939-1956*, Wrocław 1993.

⁸ Z. S. Siemaszko, op. cit., s. 139.

kiego, ks. bp J. Gawlina, zwrócił się do księży z pytaniem, czy nie zostaliby na terytorium Związku Sowieckiego jako osoby świeckie, wypełniając nielegalnie swoją posługę? Zgłosiło się wówczas 20 księży⁹. Jednak zostali aresztowani już w 1942 roku¹⁰ i trzeba było czekać aż do ogłoszenia kolejnych amnestii po zakończeniu II wojny światowej, by niektórzy kapłani zwolnieni z łagrów mogli dotrzeć do oczekujących na nich wiernych.

Z racji swego powołania i przyjętych święceń, pierwszymi, którzy są wezwani do przekazywania wiary, pozostają biskupi wraz z kapłanami. Dlatego mówiąc o duchowieństwie pracującym na terenie Kazachstanu, należy rozpocząć od ks. biskupa Aleksandra Chiry, który urodził się 17 stycznia 1897 roku na Ukrainie we wsi Olchowycz¹¹. Uczęszczał do Państwowego Katolickiego Gimnazjum w Maramarosszigete (dzisiejsza Rumunia) w latach 1907-1915. Studia wyższe odbył w Państwowym Uniwersytecie im. Petra Pazmana w Budapeszcie w latach 1915-1920, jednocześnie sposobił się do pracy duszpasterskiej w Centralnym Seminarium Katolickim w Budapeszcie. Święcenia kapłańskie otrzymał 19 grudnia 1920 roku w Użhorodzie z rąk ks. bp. Antona Papp. Pracował w Kancelarii Diecezjalnej w Użhorodzie w latach 1920-1922, następnie posługiwał we wsiach Olchowycz i Ternowo (1922-1924)¹². Po likwidacji Kościoła unickiego został tajnie wyświęcony na biskupa Zakarpacia¹³. Biskup A. Chira był rektorem seminarium w Użhorodzie, wykładał tam łacinę i prawo kanoniczne¹⁴. Dnia 10 lutego 1949 roku został aresztowany a pod koniec sierpnia tego roku wyrokiem sądu w Kijowie został skazany na 25 lat łagru¹⁵. W 1956 roku po ogłoszeniu amnestii powrócił na Zakarpacie, wkrótce jednak (1957) został ponownie aresztowany i skazany za nielegalną pracę duszpasterską¹⁶. Otrzymał wówczas wyrok pięciu lat łagru oraz zakaz powrotu do poprzedniego miejsca zamieszkania¹⁷. Po wyjściu na wolność, zamieszkał w Karagandzie, gdzie zmarł 26 maja 1983 roku¹⁸ i tam został pochowany przy kościele św. Józefa¹⁹.

Praca duszpasterska ks. bp. A. Chiry po jego wyjściu z łagru i osiedleniu się w Karagandzie w roku 1962 miała nielegalny charakter. Posługiwał on kato-

⁹ Ibidem, s. 144.

¹⁰ S. Ciesielski, op. cit., s. 253; W. Cieński, *Z dziejów polskiego duszpasterstwa wojskowego. Wspomnienia z lat 1941-1945 od Związku Radzieckiego do Wielkiej Brytanii*, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, 13 (1985), nr 2-4; 14 (1986), nr 1-2.

¹¹ A. Piekra OSBM., *Episkop A. Hira, rab Boży*. Czasopismo „Kredo” ukazujące się w Karagandzie, 2002, nr 7, (86), s. 12; *Автобиография Хира* http://catholica.kazakhstan.org/Archiv/Seminar/Document_PDF/Avtobiografia_Hira_1982_12_27.pdf – stan na dzień 08.09.2015.

¹² Ibidem.

¹³ <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm> – stan na dzień 30.05.2008.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ *Автобиография Хира А.*, op. cit.

¹⁶ J. M. de Wolf, *Katholisch sein ist Verbrechen*, „Kredo”, 2008, nr 21 (150), s. 6-7; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Credo/index.htm> – stan na dzień 30.05.2008.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>

¹⁹ A. Piekra OSBM., op. cit., s. 12.

likom przede wszystkim polskiego i niemieckiego pochodzenia²⁰. Mieszkając w Karagandzie był świadkiem oficjalnej rejestracji parafii w roku 1978²¹ oraz budowy kościoła, który konsekrował 29 czerwca 1980 roku²². Do tego dnia nikt z parafian nie wiedział o jego godności biskupiej i zwracano się do niego, jak do zwykłego kapłana, on zaś przyjmował każdego, jak dobry ojciec²³. W posłudze swej wspierał też siostry Eucharystki, podtrzymując je na duchu w trudnych chwilach oraz służąc posługą sakramentu pokuty. Nazywany był „więźniem konfesjonału”²⁴. Pełnił również swoją misję także przez udzielanie sakramentu bierzmowania²⁵. Podczas ponad dwudziestoletniego pobytu w Karagandzie ks. bp A. Chira przyczynił się do stworzenia struktury kościelnej na tym terenie. Zarejestrowano wówczas dwanaście legalnych parafii, do których należało ponad 15 tys. osób²⁶. Jego postawa była dla wielu umocnieniem w wierze oraz znaczącą pomocą w tworzeniu się wspólnoty Kościoła.

W przypadku księży działających w Kazachstanie należy wyróżnić tych, których posługa, mimo iż trwała tylko kilka lat, przyczyniła się jednak do przekazywania oraz utrwalenia wśród wiernych wartości ewangelicznych. Do grona tych duszpasterzy zaliczyć należy sługę bożego ks. Władysława Bukowińskiego, ks. Józefa Kuczyńskiego i ks. Bronisława Drzepeckiego. Ks. J. Kuczyński urodził się 4 marca 1904 roku²⁷ w Buczkach, oddalonych o 100 km od Żytomierza²⁸. W roku 1924 nielegalnie przekroczył granicę z Polską i wstąpił do Seminarium Duchownego²⁹. Po otrzymaniu święceń kapłańskich w roku 1930, pracował jako prefekt szkół powszechnych w Łucku, następnie studiując w Instytucie Katolickim w Paryżu, obronił doktorat³⁰. Kierował Akcją Katolicką w diecezji oraz był kapelanem wołyńskiej chorągwi harcercskiej³¹. W latach II wojny światowej był proboszczem w Szumnarze i Dederkałach w powiecie krzemienieckim³². W styczniu 1945 roku został aresztowany i skazany na dziesięć lat pozbawienia wolności. Wyrok odbywał w łagrach Workuty. Po wyjściu na wolność pracował przez dwa i pół roku w Kazachstanie, obejmując posługą duszpasterską rejony: trosmaryński, czałowski i kellerowski³³. W roku 1958 został ponownie aresz-

²⁰ J. M. de Wolf, op. cit.

²¹ Ibidem.

²² <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>

²³ H. Strzelecka SJE., *Służebnice Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Radzieckiego w latach 1945-1991*, Warszawa 1994, s. 190-191.

²⁴ Ibidem, s. 190.

²⁵ Ibidem, s. 190.

²⁶ A. Piekra OSBM., op. cit., s. 13.

²⁷ G. Konkol SVB., *Ks. Józef Kuczyński więzień Workuty i Syberii*, Nysa – Wierzbowice 2003, s. 22.

²⁸ <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm> – stan na dzień 01.07.2008; <http://www.misyjne.drogi.pl/artykuly.php?trec,309>.

²⁹ <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>; R. Dzwonkowski SAC., *Leksykon duchowienstwa polskiego represjonowanego w ZSRS 1939-1988*, Lublin 2003.

³⁰ <http://www.misyjnedrogi.pl/artykuly.php?trec,309>; [http://pl.wikipedia.org/wiki/Jozef_Kuczynski_\(duchowny\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Jozef_Kuczynski_(duchowny)) – stan na dzień 01.07.2008.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ G. Konkol SVB., op. cit., s. 129

towany i skazany na siedem lat więzienia³⁴. Ks. J. Kuczyński przeszedł do historii jako kapłan, który był najdłużej uwięziony spośród księży pracujących w Kazachstanie, w łagrach przebywał łącznie siedemnaście lat³⁵. Po wyjściu na wolność, wrócił na Ukrainę. Tam został proboszczem w Barze na Podolu³⁶. Zmuszony przez władze do opuszczenia Baru³⁷, udał się do Wierzbowca³⁸, gdzie zmarł 13 marca 1982 roku.³⁹

Praca duszpasterska ks. J. Kuczyńskiego, podczas jego pobytu w Kazachstanie, koncentrowała się wokół miejscowości Taincza. Nie przeszkadzało mu to jednak docierać do wierzących – jak to już wspomniano – w trzech rejonach: trosmaryńskim, czałowskim i kellerowskim⁴⁰. Podstawową formą ewangelizowania sprawowaną przez niego było udzielanie sakramentów. Przed oficjalną rejestracją kościoła w Tainczy, Msze św. odprawiał potajemnie po domach. W czasie spotkań z wiernymi błogosławił małżeństwa, udzielał sakramentu chrztu, spowiadał,⁴¹ ale także udawał się z posługą do chorych, często do oddalonych miejscowości⁴². Swoim duszpasterstwem obejmował zarówno Polaków, jak i Niemców oraz Ukraińców⁴³. Oddając ostatnią posługę, uczestniczył w pogrzebach, jednocześnie nie odmawiając tejże posługi ludziom niezwiązanym z wiarą⁴⁴. Stosunkowo krótka praca ks. J. Kuczyńskiego w Kazachstanie zakończyła się ponownym aresztowaniem w grudniu roku 1958⁴⁵. Po odzyskaniu wolności nie powrócił już jednak do tego stepowego kraju, ale do dzisiaj wspominany jest przez jego mieszkańców, wśród których pełnił duszpasterską posługę.

Kolejnym kapłanem posługującym w Kazachstanie był ks. Władysław Bukowiński. Jego postać jest tym bardziej godna uwagi, iż 19 czerwca 2006 roku w kaplicy metropolitów krakowskich rozpoczął się jego proces beatyfikacyjny. Ks. Bukowiński urodził się 22 grudnia 1904 roku w Berdyczowie. Kształcił się w kijowskim gimnazjum rosyjskim, a później w gimnazjum polskim w Płoskirowie. W roku 1920 rodzina Bukowińskich wróciła do Polski, a 1921 roku Władysław zdał maturę i rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim, studiował jednocześnie w Szkole Nauk Politycznych. Rozpoznawszy swoje powołanie kapłańskie, studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersy-

³⁴ <http://www.misyjnedrogi.pl/artykuly.php?trec,309>; [http://pl.wikipedia.org/wiki/Józef_Kuczyński_\(duchowny\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Józef_Kuczyński_(duchowny)) – stan na dzień 01. 07. 2008.

³⁵ Ibidem, „Zasądzono ks. Józefa na 10 lat pozbawienia wolności. Wynajęty przez siostry adwokat założył apelację, w rezultacie której skrócono mu termin więzienia z 10 do 7 lat. Tych 7 lat ks. Józef odsiedział »od dzwonka do dzwonka« i zdobył rekord światowy – 17 lat więzienia...”; Ks. W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 115.

³⁶ G. Konkol SVB., op. cit., s. 192: <http://www.misyjnedrogi.pl/artykuly.php?trec,309>; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>

³⁷ G. Konkol SVB., op. cit., s. 205.

³⁸ Ibidem, s. 210 i następne.

³⁹ <http://www.misyjnedrogi.pl/artykuly.php?trec,309>

⁴⁰ G. Konkol SVB., op. cit., s. 129; R. Dzwonkowski SAC., *Wstęp*, [w:] M. Kuberska, *„To było życie...”*. *Wspomnienia z Kazachstanu 1936-1996*, Warszawa 2006, s. 17-18.

⁴¹ G. Konkol SVB., op. cit., s. 131, 133, 141, 147; R. Dzwonkowski SAC., op. cit., s. 18.

⁴² Ibidem, s. 132, 141.

⁴³ Ibidem, s. 138.

⁴⁴ Ibidem, s. 139.

⁴⁵ R. Dzwonkowski SAC., op. cit., s. 18.

tetu Jagiellońskiego i przyjął święcenia kapłańskie 28 czerwca 1931 roku z rąk metropolity krakowskiego, księcia kardynała Adama Stefana Sapiehy. Po święceniach został skierowany do nauczania katechezy w Gimnazjum św. Teresy w Rabce, a od roku 1936 posługiwał w Suchej Beskidzkiej jako wikariusz i katecheta. W latach 1936-1939 był wykładowcą katechetyki i socjologii w Wyższym Seminarium Duchownym w Łucku. Dnia 17 września 1939 roku ks. biskup Adolf Piotr Szelażek mianował go proboszczem parafii katedralnej w Łucku, a 22 sierpnia 1940 roku został aresztowany przez NKWD i osadzony w więzieniu łuckim. Dopiero 27 czerwca 1941 roku odzyskał wolność, jednak jednocześnie nakłaniano go do opuszczenia miasta. Ks. Władysław postanowił jednak pozostać pośród swoich parafian i podjął obowiązki duszpasterskie. W nocy z 3 na 4 stycznia 1945 roku został ponownie aresztowany wraz z biskupem A. P. Szelażkiem i innymi kapłanami. Oskarżono go o zdradę i skazano na dziesięć lat karnego obozu pracy. Został zesłany do miejscowości Bakał w obwodzie czelabińskim, skąd po pewnym czasie przeniesiony został do łagru Dżekazgan w Kazachstanie, gdzie przez 12 godzin na dobę pracował w kopalni miedzi⁴⁶. Przez cały czas uwięzienia pełnił posługę kapłańską wobec swych współtowarzyszy niedoli. W dniu 10 sierpnia 1954 roku został zwolniony i w trybie administracyjnym zesłany na trzy lata do Karagandy – tam zobowiązany był do podjęcia pracy i comiesięcznego meldowania się. Kiedy w czerwcu 1955 roku pojawiła się możliwość repatriacji do Polski, postanowił zostać w Kazachstanie wśród wiernych. Decyzja ta wiązała się z przyjęciem obywatelstwa sowieckiego. Dwa lata później został kolejny raz skazany na trzy lata pozbawienia wolności. Po wyjściu na wolność pracował jako stróż nocny, wkrótce jednak został ponownie aresztowany (3 grudnia 1958 roku) za usługi religijne i skazany na trzy lata łagru. Wychodząc na wolność, wrócił do Karagandy, gdzie kontynuował pracę duszpasterską. Zmarł 3 grudnia 1974 roku. Przeżył siedemdziesiąt lat, z czego dwadzieścia w Karagandzie⁴⁷. Tam jest jego grób.

Analizując posługę ewangelizacyjną ks. W. Bukowińskiego, należy zwrócić szczególną uwagę na jego „podróże misyjne” mające następujący charakter:

Wyruszając na wyprawę misyjną biorę paszport i zaświadczenie, że jestem księdzem katolickim, bo w paszporcie jestem zapisany jako ‘raboczi’. Biorę opłatki i wino mszalne oraz wszystko, co jest niezbędne do odprawiania Mszy św. i do udzielania sakramentów. Zawsze mam parę adresów mieszkańców tych miejscowości, dokąd jadę. Przyjeżdżam zawsze niespodziewanie. Wprawdzie nasi wierni wiedzą, że powinienem do nich przyjechać, lecz nie wiedzą, kiedy to nastąpi. Po przyjeździe zgłaszam się pod znany adres. Czasem tam właśnie pozostaję i rozpoczynam pracę duszpasterską. Lecz dość często po naradzie z miejscowymi katolikami wybieram inny dom⁴⁸.

Natomiast katecheza, którą prowadził ks. W. Bukowiński i jemu współcześni, związana była przede wszystkim z przygotowaniem do przyjęcia sakramentów świętych. Poczynając od chrztu, przez pokutę, I Komunię św., sakra-

⁴⁶ A. Kuczyński, *Polacy w Kazachstanie...*, op. cit., s. 152.

⁴⁷ M. Gryczyński, *Serce oddał zesłańcom*, „Przewodnik katolicki”, 2006, nr 30.

⁴⁸ Ibidem, s. 62.

ment bierzmowania do sakramentu małżeństwa. Tematem wiodącym w tym nauczaniu było przekazanie podstawowych prawd wiary, jak i przygotowanie do przyjęcia określonego sakramentu. Przygotowanie obejmowało osobno dzieci i osobno matki⁴⁹. Ilość poświęconego czasu na takie przygotowanie zależała od czasu, jaki kapłan spędzał w danej miejscowości. O wiele lepiej sytuacja wyglądała w miejscach, gdzie kapłan przebywał „na stałe”. Wtedy kontakt między duszpasterzem a wiernymi był częstszy. Okazją do przekazywania prawd wiary były również podróże, podczas których przeprowadzano rozmowy o religii. Wierni z kolei pokonywali znaczne odległości, by dotrzeć tam, gdzie jest kapłan i skorzystać z jego posługi, często zdając sobie sprawę, że może to być ostatnia możliwość w ich życiu⁵⁰.

Do trójki przyjaciół i ewangelizatorów Kazachstanu oprócz ks. Józefa Kuczyńskiego i ks. Władysława Bukowińskiego, zaliczał się również ks. Bronisław Drzepecki, który urodził się w 1906 roku w Felszynie na Podolu⁵¹. W roku 1922 przekroczył on nielegalnie granicę polsko-sowiecką, gdzie znalazł się pod opieką bp. Piotra Mańkowskiego⁵². Jego rodzina została poddana represjom, ojca wywieziono do Kazachstanu, dwóch braci zmarło w kijowskim więzieniu, a trzeci najmłodszy zmarł w czasie wielkiego głodu na Ukrainie w 1932 roku⁵³. Ks. B. Drzepecki w roku 1930 przyjął święcenia kapłańskie z rąk bp. Mańkowskiego⁵⁴, a następnie został wysłany na studia do Rzymu, gdzie na tzw. „Angelicum” otrzymał tytuł doktora teologii⁵⁵. Po powrocie do kraju pracował jako wykładowca w seminarium w Łucku, gdzie został mianowany jego prorektorem⁵⁶. Na początku wojny rozpoczął pracę w parafii Huta Szczepańska, skąd wyjechał wraz z parafianami, gdy latem 1943 roku zaczęły się banderowskie pogromy⁵⁷. Przez kolejny rok (niecały) był proboszczem w Kowlu, skąd został ewakuowany wraz z mieszkańcami do Lublina. Po wyzwoleniu Lublina wrócił do województwa wołyńskiego i oddał się do dyspozycji ks. bp. A. P. Szelągka w Łucku, który posłał go do Żytomierza, by tam pełnił funkcję administratora diecezji żytomierskiej⁵⁸. W styczniu 1945 roku został aresztowany⁵⁹ i przez dziesięć lat pozbawiony był wolności, a po jej odzyskaniu prowadził działalność duszpasterską na terenie Kazachstanu w latach 1955-1959. Ponownie jednak został aresztowany i skazany na pięć lat łagru. Po wyjściu na wolność powrócił

⁴⁹ Ibidem, s. 58.

⁵⁰ Ks. W. Bukowiński, *Wspomnienia z Kazachstanu*, Paryż bez roku wydania i kolejne edycje pod tym samym tytułem: Londyn 1979, Rzym 1981, Gdańsk 1989. Zob. też: „Spotkałem człowieka. Ks. Władysław Bukowiński w pamięci wiernych i przyjaciół”, Biały Dunajec-Ostróg 2001; ks. W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit.

⁵¹ <http://www.ggn.kuria.gliwice.pl/2004/index.php?numer=02&art=10>; <http://www.catholickazakhstan.org/Kazrus/index.htm> – stan na dzień 03.06.2008; *Bronisław Drzepecki*, „Kredo”, *fiewral* 2003, s. 16;

⁵² *Bronisław Drzepecki*, op. cit., s. 16.

⁵³ <http://www.ggn.kuria.gliwice.pl/2004/index.php?numer=02&art=10>

⁵⁴ *Bronisław Drzepecki*, op. cit.

⁵⁵ Ibidem; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ *Bronisław Drzepecki*, op. cit.

⁵⁸ Ibidem, s. 16.

⁵⁹ Ibidem, s. 16; <http://www.ggn.kuria.gliwice.pl/2004/index.php?numer=02&art=10>

do Kazachstanu, lecz działanie miejscowych władz ostatecznie zmusiło go do powrotu na Ukrainę⁶⁰.

Ks. Bronisław Drzepecki pracę ewangelizacyjną w Kazachstanie, jak już było wspomniane, rozpoczął po wyjściu na wolność w roku 1955, w miejscowości Zielony Gaj oddalonej o około 80 km od Akmolińska. Mieszkańcami tej osady byli przede wszystkim Polacy deportowani tam z Żytomierszczyzny w roku 1936⁶¹. W rok po przybyciu ks. B. Drzepeckiego wybudowano kościół, w którym podczas niedzielnych Mszy św. gromadziło się około trzystu osób, a w dni powszednie na nabożeństwo przychodziło od pięćdziesięciu do osiemdziesięciu osób⁶². Ks. Bronisław o godzinie piątej rano sprawował Mszę św., a po południu odprawiane były nieszpory, w niedziele natomiast był dwie Msze⁶³. Ks. W. Bukowiński w swoich wspomnieniach pisał o nim z uznaniem, wspominając także, że podczas tych nabożeństw ilość osób przystępujących do Komunii św. była zawsze duża⁶⁴. O skuteczności pracy duszpasterskiej ks. Bronisława świadczy fakt, iż był on oskarżany przez władze o to, że przez swoją działalność odciągał dzieci od nauki, a dorosłych od pracy⁶⁵. Wielokrotnie był nakłaniany przez władze do podpisania dokumentu lojalności, lecz zawsze odmawiał. W konsekwencji, w Wielką Sobotę 1956 roku, „nieznani sprawcy” oddali strzały do osób zgromadzonych w kościele, zabijając jedną kobietę⁶⁶. Na przełomie 1958/59 rozpoczęły się wzmożone ataki na duchowieństwo. Parafianie ks. Bronisława prosili, aby wrócił na Ukrainę, on jednak postanowił być ze swoimi parafianami⁶⁷. Został więc aresztowany 17 stycznia 1959⁶⁸ i skazany na dziesięć lat łagru⁶⁹. Po wyjściu na wolność ks. Bronisław wrócił do Zielonego Gaju i potajemnie odprawiał Msze św. Ostatecznie jednak wyjechał na Ukrainę⁷⁰.

Oprócz księży diecezjalnych, którzy pełnili posługę ewangelizacyjną, na terytorium Kazachstanu pracowali także kapłani zakonni. Wśród nich był o. Serafin Alojzy Kaszuba z zakonu Ojców Kapucynów. Ojciec Serafin Kaszuba urodził się we Lwowie w roku 1910. W wieku osiemnastu lat wstąpił do zakonu Kapucynów, zakończywszy nowicjat, kontynuował studia filozoficzno-teologiczne w Krakowie. Święcenia kapłańskie otrzymał w roku 1933. Po wybuchu II wojny światowej, na własną prośbę w roku 1940 udał się na Wołyń, by tam prowadzić pracę duszpasterską. Władze Równego w 1958 zabroniły mu prowadzić dalszą posługę. On jednak nie zgadzając się z tą decyzją, podjął nielegalną działalność, by nie pozostawić wierzących bez możliwości korzystania z sakramentów.

⁶⁰ *Bronisław Drzepecki*, op. cit.

⁶¹ *Ibidem*, s. 16.

⁶² *Ibidem*, s. 16.

⁶³ *Ibidem*, s. 1617.

⁶⁴ Ks. W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 113.

⁶⁵ *Bronisław Drzepecki*, „Kredo”, 2 (91) 2003, s. 17.

⁶⁶ *Ibidem* s. 17; W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 112.

⁶⁷ Ks. W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 114.

⁶⁸ *Ibidem*, 114; *Bronisław Drzepecki*, op. cit., s. 17.

⁶⁹ Ks. W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 116.

⁷⁰ *Bronisław Drzepecki*, op. cit., s. 17. O ks. B. Drzepeckim interesujące wspomnienie napisała: H. Hellonowa, „Nie uroniłem godności”. *Wspomnienie o ks. Bronisławie Drzepeckim*, „W drodze” 1989, nr 2, s. 60-69.

W roku 1963 po ukazaniu się szkalujących go artykułów w prasie, władze pozbawiły o. Serafina stałego miejsca zamieszkania. Od tej pory stał się wędrownym apostołem. Teren jego apostołowania rozciągał się od Odessy aż do Dźwiny. W roku 1963 z duszpasterską posługą udał się do Kazachstanu by wspomagać duchowo tamtejsze wspólnoty wierzących. Tam też został przymusowo umieszczony w domu starców, skąd zbiegł i nie bacząc na zły stan zdrowia, kontynuował dzieło ewangelizacji.

Nazwanie o. Serafina „Włóczęgą Bożym”⁷¹, trafnie oddaje charakter jego pracy duszpasterskiej w Kazachstanie. Będąc zmuszonym do opuszczenia Równego, o. Kaszuba w roku 1961, postanowił udać się na Syberię i do Kazachstanu, by tam prowadzić posługę ewangelizacyjną⁷². Pracował wśród katolików polskich, niemieckich, ale również wśród unitów⁷³. Swoją posługą objął obłast celinogradzką, która została bez kapłana po aresztowaniu ks. Bronisława Drzepeckiego i ks. Józefa Kuczyńskiego.⁷⁴ Z heroizmem spowiadał wiernych, którzy przez lata czekali na możliwość skorzystania z sakramentu pojednania⁷⁵. Umilowawszy Eucharystię, nie tylko sprawował ją po nocach w domach prywatnych, ale także starał się jak najlepiej przygotować obecnych do jej przeżywania.⁷⁶ Dokładał wiele starań, by utworzono kościół w Tainczy, a po jego otwarciu otrzymał od władz zakaz odprawiania w nim Mszy św.⁷⁷. Przybijając do nowej miejscowości, udawał się na cmentarz, by tam modlić się za zmarłych, sprawować za nich modlitwę⁷⁸, a także, by spotkać wierzących, pośród których mógł się później zatrzymać. Ze względu na zły stan zdrowia, kilkakrotnie wyjeżdżał na leczenie do Polski, lecz na prośbę wiernych z Kazachstanu i ze względu na apostolską gorliwość powracał na kazachską ziemię, by nieść nadzieję i służyć wierzącym⁷⁹. Po trudach apostolskiej pracy wrócił do Lwowa, gdzie zmarł w 1977 roku, tam też został pochowany⁸⁰. Na grobie umieszczono napis: „Stałem się wszystkim, dla wszystkich”⁸¹.

⁷¹ H. Warachim OFM Cap., *Włóczęga Boży. O. Serafin Kaszuba – kapucyn, apostoł Wołynia, Kazachstanu i Syberii*, Kraków 1991.

⁷² S. Dziedzic, M. Dziedzic, *Znak nadziei na „nieludzkiej ziemi”. Ojciec Serafin Kaszuba OFM Cap.*, <http://www3.uj.edu.pl/alma/alma/101/08.pdf> – stan na dzień 04.07.2008.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ks. W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 110.

⁷⁵ S. Dziedzic, M. Dziedzic, op. cit.; H. Warachim OFM Cap., *Duchowa sylwetka Sługi Bożego o. Serafina Kaszuby OFM Cap.*, Biały Dunajec-Ostróg 2000, s. 38-39.

⁷⁶ S. Dziedzic, M. Dziedzic, op. cit., część III; H. Warachim, op. cit., s. 38-39, 42.

⁷⁷ S. Dziedzic, M. Dziedzic, op. cit., część III. <http://www3.uj.edu.pl/alma/alma/102/08.pdf> – stan na dzień 04.07.2008.

⁷⁸ H. Warachim OFM Cap., *Duchowa sylwetka...*, op. cit, s. 42; A. Janocha, *O. Serafin Alojzy Kaszuba (1910 – 1977) z Zakonu OO. Kapucynów. Misjonarz Wołynia, Syberii i Kazachstanu*, Biały Dunajec 1999, s. 55.

⁷⁹ St. Dziedzic, M. Dziedzic, op. cit., cz. II i cz. III.

⁸⁰ H. Warachim OFM Cap., *Duchowa sylwetka...*, op. cit., s. 49; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/sd.html>.

⁸¹ H. Warachim OFM Cap., *Duchowa sylwetka...*, op. cit. s. 49; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/sd.html> – stan na dzień 03. 07. 2008; zob. też: S. Pyza, *Życie heroiczne i myśl Ojca Serafina Kaszuby*, Biały Dunajec-Ostróg, 2005; *Sługa Boży o. Serafin Kaszuba (1910-1977). Materiały z sympozjum poświęconego życiu i działalności Sługi Bożego o. Serafina Kaszuby, kapucyna WSD Kapucynów, 5 III 1994 r.*, Kraków 1994.

W dziejach posługi duszpasterskiej w Kazachstanie zapisał się o. Albinas Dumblauskas SJ. Urodził się on 10 lutego 1925 roku na Litwie w wielodzietnej rodzinie. Wstąpił do Zgromadzenia Ojców Jezuitów, święcenia kapłańskie przyjął 25 września 1950 roku⁸². Do roku 1961 pracował w różnych parafiach na terenie Litwy. W tym też roku zmuszony prześladowaniami ze strony władz, podjął prace fizyczne. Pracował jako kierowca, ślusarz – hydraulik, kierowca dźwigów. Jednocześnie podejmował wyprawy misyjne, docierając do wierzących, znajdujących się w różnych miejscowościach na terenie Związku Radzieckiego. Stał się także duchowym ojcem dla sióstr zakonnych na Litwie, które później sprowadził do Kazachstanu. Od 1968 roku pracował jako proboszcz parafii w Kustanaju, a od 10 marca 1977 roku zgodził się przyjąć obowiązki proboszcza parafii św. Józefa w Karagandzie⁸³. W grudniu 1990 o. Albinas podpadł na zdrowiu. Po odprawieniu Mszy św. bożonarodzeniowej, 27 grudnia został zabrany do szpitala. Zmarł w nocy z 9 na 10 stycznia 1991 roku⁸⁴ i „spoczął wśród swych wiernych” w Karagandzie, którzy odwiedzają jego grób.

Prezentując sylwetkę o. Albinasa Dumblauskasa, należy zaznaczyć, iż już podczas pobytu w seminarium dał się poznać jako nieugięty sługa Chrystusa. Wzywany przez KGB i zmuszany do współpracy nie zgodził się na to. Mimo stosowania gróźb, szantażów – nie wyrażenia zgody przez władzę na udzielenie mu święceń, pozostał nieugięty. Ostatecznie święcenie przyjął potajemnie z rąk biskupa Kowna, który na siebie przyjął tę odpowiedzialność. Cały czas był on pod nadzorem i szukano powodów, aby poddawać go represjom. Początkowo przenoszony był z parafii do parafii przez pełnomocnika do spraw wyznań⁸⁵, a jak już było wspomniane w 1961 roku w ogóle zakazano mu wykonywania posługi kapłańskiej. Przyczyniło się to do tego, iż oprócz pracy zawodowej, odbył ponad 30 wypraw misyjnych⁸⁶. Prowadząc tę działalność, pragnął również pozyskać do współpracy siostry zakonne, które z nim udawałyby się do ludzi wierzących. Zwrócił się więc z prośbą o współpracę na misjach do zgromadzenia sióstr Kultoretis w Kownie, założonego przez bł. o. Honorata Koźmińskiego. Nie uzyskawszy na to zgody prowadził potajemnie przygotowywanie kobiet do takiej posługi⁸⁷. Z biegiem czasu założone przez niego zgromadzenie zostało włączone do Sióstr Eucharystek. Przenoszony z miejsca na miejsce, przyjeżdżał jednak do Kustanaju w Kazachstanie. Wykonując pracę zawodową, potajemnie prowadził działalność duszpasterską. 15 lipca 1968 roku podpisał umowę z Komitetem Kościelnym w Kustanaju i mógł już oficjalnie pełnić posługę kapłańską⁸⁸. Ciągle jednak był inwigilowany przez władze bezpieczeństwa.

⁸² «Кто построил эту церковь?» – о священнике Альбинасе Думбляускасе SJ; <http://www.katolik.ru/mir/1016-archive/99956-st33004.html> – stan na dzień 13.09.2015 .

⁸³ Отец альбинас думбляускас https://vk.com/pages?oid=6378099&p=%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%86_%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%81_%D0%94%D1%83%D0%BC%D0%B1%D0%BB%D1%8F%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%81 – stan na dzień 13.09.2015.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ «Кто построил эту церковь?» – о священнике Альбинасе Думбляускасе SJ., op. cit.

⁸⁶ Отец альбинас думбляускас, op. cit.

⁸⁷ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 31.

⁸⁸ Umowa o pracę o. Dumblauskas: chrome extension://mhjfbmdgcfjbbpa eojofohoeqgiehjai/index.html – stan na dzień 13.09.2015.

Napisano o nim oszczerczy artykuł w miejscowej prasie, co spowodowało zwolnienie z pracy. Z tego też powodu wyjechał do Karagandy⁸⁹, gdzie została zarejestrowana wspólnota wierzących – był to rok 1977. Chociaż o. Dumbłaskas przybył tam potajemnie, to jednak wiadomość o pobycie kapłana szybko rozeszła się wśród wierzących i poproszono go, aby podjął posługę w nowo zarejestrowanej wspólnocie. O. Albinas zgodził się i został pierwszym proboszczem parafii pod wezwaniem św. Józefa w Karagandzie⁹⁰. Przyczynił się do wybudowania kościoła, a także do duchowego rozwoju parafii. Zastąpił jako gorliwy kapłan. To także dzięki jego posłudze z Karagandy „wyszły” powołania kapłańskie. Po śmierci został pochowany przy kościele św. Józefa w Karagandzie⁹¹.

Swoją posługę w omawianym przez nas okresie na terytorium Kazachstanu pełnił również o. Aleksander Beń OFM. Urodził się on 9 marca 1912 roku w Dołchomościskach, w powiecie Mościska w województwie lwowskim. Szkołę średnią ukończył we Lwowie. W roku 1930 wstąpił do zakonu franciszkanów, gdzie 25 czerwca 1939 roku przyjął święcenia kapłańskie. Studiował filozofię na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W czasie wojny posługiwał do roku 1943 w Boremlu na Wołyniu. Następnie przebywał w lwowskim klasztorze franciszkanów, skąd w roku 1944 wyjechał do Kamieńca Podolskiego. Tam posługiwał w katedrze. Aresztowany w 1945 roku zesłany został do łagrów, gdzie spędził 8 lat. Po uwolnieniu (1952) pozostawał pod nadzorem komendantury i nie posiadał dowodu tożsamości. Pozbawiono go także prawa przebywania poza miejscem zamieszkania. W tym czasie pracował, jako kierowca. Dopiero w 1956 roku otrzymał dowód osobisty i pracując dalej jako kierowca, starał się jednocześnie wykonywać posługę kapłańską, udając się początkowo na Syberię. W roku 1972 przeszedł na emeryturę, dzięki czemu łatwiej było mu udawać się z posługą duszpasterską do wiernych w różnych miejscowościach⁹², między innymi przyjeżdżał do Szortandów⁹³ i miejscowości Szerbakty⁹⁴. Następnie zamieszkał w Kustanaju. Tam też na prośbę wiernych od kwietnia 1973 do 1991 roku był proboszczem i posługiwał w okolicznych miejscowościach⁹⁵. Zmarł 1 czerwca 1991 w Przemyślu, gdzie przybył na spotkanie z Ojcem Świętym Janem Pawłem II⁹⁶. Podczas posługi ewangelizacyjnej o. Aleksander działał szczególnie pośród katolików niemieckich. Konsekwował także kilka kościołów

⁸⁹ „Кто построил эту церковь?» – о священнике Альбинасе Думбляускае SJ., op. cit.

⁹⁰ Dodajmy tu, że poniósł On wielkie zasługi w tworzeniu struktur Kościoła katolickiego w Kazachstanie.

⁹¹ «Кто построил эту церковь?» – о священнике Альбинасе Думбляускае SJ., op. cit.

⁹² „Будь верен до конца, и дам тебе венец жизни” – О. Одорык Александр Бень <http://catholic-kazakhstan.org/Credo/2001/crt10.html> – stan na dzień 13.09.2015.

⁹³ *История Прихода* <http://catholic-kazakhstan.org/szort/index.htm> – stan na dzień 13.09.2015.

⁹⁴ Szerbakty – Parafia NMP Wspomożycielki Wiernych; <http://catholic-kazakhstan.org/scherba/Pl/index.htm> – stan na dzień 14.09.2015.

⁹⁵ Е. Стариков, *Материалы из история Прихода*: <http://catholic-kazakhstan.org/kostanai/index.htm> – stan na dzień 13.09.2015.

⁹⁶ „Будь верен до конца, и дам тебе венец жизни” – О. Одорык Александр Бень; А. Kuczyński, op. cit., s. 156-158.

oraz kaplic m.in. kościoł w Ałma-Acie, a także kościoł w obwodzie celinogradzkim. W 1987 roku poświęcił kościół w Czelabińsku. Dnia 29 czerwca 1989 roku w Kustanaju obchodził 50 lecie swojego kapłaństwa⁹⁷.

W Kazachstanie, jako więzień łagrów, a później jako kapłan, działający w podziemiu, przebywał ks. Aleksander Sztaub. Urodził się on 12 grudnia 1870 roku w Katharinestadt nad Wołgą, miejscowości zamieszkiwanej przez diasporę niemiecką. Ukończył Wyższe Seminarium w Saratowie i w roku 1894 został wyświęcony na kapłana. Posługę duszpasterską pełnił w parafiach od 1895 roku w Christina i od roku 1897 w Munchen. W roku 1898 został proboszczem we wsi Kamienka gdzie przyczynił się do wybudowania kościoła. W roku 1904 został proboszczem w Pfeifer, następnie od roku 1906 przebywał w Zug. Jednocześnie opiekował się parafią w Paninskoje. W roku 1915 był proboszczem świątyni Wszystkich Świętych w Rosentahl. Tam uczył w średniej szkole. Dnia 15 stycznia 1926 roku został aresztowany, a 20 kwietnia 1926 skazano go na 3 lata zesłania. Został zwolniony w 1928 roku i powrócił do Rosentahl. Ponownie aresztowano go 20 kwietnia 1929 roku i skazano na 3 lata zesłania do Turyńska na Uralu. Wiosną 1932 roku został zwolniony z zakazem osiedlania się w 6 największych miastach oraz terenach przygranicznych. Zamieszkał w Tambowie i ponownie został aresztowany 4 stycznia 1935 roku w związku z grupowym procesem księży i katolików świeckich. Wysłano go na dalsze śledztwo do więzienia w Woroneżu. Po śledztwie, trwającym od 16 do 19 listopada 1935 roku skazano go na 10 lat łagru i zesłano na Wyspy Sołowieckie⁹⁸. Przebywał w łagrze Miedwieżja Gora, pracując przy budowie kanału białomorskiego (białomorkanał)⁹⁹, skąd w styczniu 1945 roku wysłano go do łagrów na terenie Kazachstanu. Ostatecznie zwolniony z łagru w 1956 roku osiadł w Karagandzie, gdzie potajemnie odprawiał Msze św., tam też zmarł w 1961 roku¹⁰⁰.

Kapłanem posługującym również w Kazachstanie był o. Bolesław Babrauskas SJ. Według danych przekazanych przez siostry Eucharystki, po otwarciu kościoła w Celinogradzie, szukano w Rydze i Wilnie kapłana, który przyjechałby, aby podjąć posługę pośród parafian. O jego posłudze w Celinogradzie wspomina również ks. Wacław Popławski w opracowaniu o tej miejscowości¹⁰¹. Chęć i zgodę na taką posługę wyraził o. B. Babrauskas jezuita, który w roku 1980 przybył do Celinogradu z Litwy¹⁰². Oprócz pracy duszpasterskiej w Celinogradzie, docierał także do innych wspólnot wierzących. O jego obecności tam możemy przeczytać w historii parafii Szerbakty¹⁰³, wiemy też,

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Стауб (Штауб) Александр Иванович <http://www.catholic.ru/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=5142> – stan na dzień 14.09.2015.

⁹⁹ R. Dzwonkowski SAC., *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSRR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin 1998, s. 453.

¹⁰⁰ Стауб (Штауб) Александр Иванович.; История Прихода <http://catholic-kazakhstan.org/karaganda/index.htm> - stan na dzień 14.09.2015.

¹⁰¹ В. Поплавский, *Краткий обзор истории Католической Церкви в Акмолинской (Целиноградской) области Казахстана 1936-1995 гг.*, [w:] *Земные десятилетия*, Часть 3, Астана 2009 s. 27.

¹⁰² H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 36.

¹⁰³ Szerbakty – Parafia NMP Wspomożycielki Wiernych; <http://catholic-kazakhstan.org/scherba/index> – stan na dzień 14.05.2015

że udawał się również do Makińska¹⁰⁴ i Adbasaru¹⁰⁵. Po odebraniu mu prawa do wykonywania pracy duszpasterskiej we wrześniu 1984 roku, po półrocznym nielegalnym pobycie powrócił na Litwę¹⁰⁶.

Omawiając postacie kapłanów, którzy pracowali na terenie Kazachstanu w interesującym nas okresie, należy ukazać również sylwetkę i posługę ks. Jana Pawła Lengi MIC, który został pierwszym biskupem Kazachstanu oraz Azji Środkowej, a następnie arcybiskupem Karagandy. Urodził się on 28 marca 1950 roku w Gródku Podolskim na Ukrainie, w rodzinie Emiliana i Teofili z domu Kińczyk. Miał troje rodzeństwa, lecz kiedy przyszedł na świat, jeden brat już nie żył, a drugi zmarł krótko potem. Po urodzeniu Jan Paweł ciężko zachorował, dlatego też na prośbę matki, został szybko ochrzczony w kapliczce na pobliskim cmentarzu. Miało to miejsce w Wielki Piątek, a w tym czasie spowiadał w kapliczce ks. Jan Olszański, który natychmiast przerwał spowiedź i ochrzcił dziecko. Ks. J. P. Lengą w 1967 roku ukończył szkołę średnią w Gródku, po czym odbył służbę wojskową w latach 1968-1970. Wstąpił następnie do działającego w ukryciu na Łotwie Zgromadzenia Księża Marianów. Studia odbył na Litwie oraz Łotwie w podziemnym seminarium. Święcenia kapłańskie przyjął 28 maja 1980 roku z rąk ks. bp. W. Sladkeviciusa MIC¹⁰⁷. Dzień wcześniej, tj. 27 maja 1980 roku Jan Paweł Lengą otrzymał święcenia diakonatu. Wszystko odbywało się w tajemnicy o godz. 23.00, by nie wzbudzić podejrzeń władz¹⁰⁸.

Po otrzymaniu święceń kapłańskich, ks. J. P. Lengą udał się do Tadżykistanu, gdzie ks. Józef Świdnicki skierował go do pracy duszpasterskiej wśród katolików narodowości niemieckiej. Po niedługim okresie, za pracę przede wszystkim z młodzieżą, został przez KGB usunięty z Tadżykistanu i wrócił do Rygi. W tym czasie z Krasnoarmiejska (Tainczy) w Kazachstanie, przyjechała do ks. Jana Świdnickiego delegacja katolików z prośbą o przysłanie duszpasterza do posługi w ich miejscowości¹⁰⁹. Już wcześniej *Dwacatka* z Krasnoarmiejska, próbowała znaleźć księdza, który posługiwałby w ich miejscowości. Dlatego też 18 lipca 1979 roku wystosowano pismo do Pełnomocnika do Spraw Religijnych obwodu kokczetawskiego z prośbą o przysłanie księdza, bowiem po śmierci ks. Kisielewskiego w 1979 roku na miejscu nie było żadnego duchownego, który spełniałby posługę duchową, a liczba wiernych przychodzących na nabożeństwa wynosiła ok. 220 osób, natomiast w dni świąteczne od 280 do 350¹¹⁰. Kolejną prośbę skierowano do 10 stycznia 1980 roku do pełnomocnika d/s reli-

¹⁰⁴ Parafia św. Józefa w Makinsku – <http://catholic-kazakhstan.org/Astana/Pl/index.htm> – stan na dzień 14.09.2015.

¹⁰⁵ Historia Parafii Katolickiej w Atbasarze <http://catholic-kazakhstan.org/Atbasar/pl/index.htm> – stan na dzień 14.09.2015.

¹⁰⁶ *Вновь в старом храме. По материалам архива Сестёр Иисуса в Евхаристии, Астанинская Епархия*, „Кредо”, 10 (95), 2003s. 16-19.

¹⁰⁷ ks. S. Kurlandzki MIC., L. Danilecka, *Doświadczenie Kazachstanu*, Warszawa 2002, s. 135-136.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 143.

¹⁰⁹ *Wspomnienia z Kazachstanu Jego Ekscelencji księdza arcybiskupa Jana Pawła Lengi MIC (1980-1990)*, opracował ks. Błażej Michalewski, Licheń 2015, manuskrypt w zbiorach autora.

¹¹⁰ Prośba Kokczetaw – <http://catholic-kazakhstan.org/Tainscha/Archiv/006%20Taincza.jpg> – stan na dzień 15.09.2015.

gijnych w Ałma-Acie, wówczas stolicy Kazachstanu. W prośbie tej przedstawiciele *Dwacatki* informowały, że już od 1,5 roku nie mają księdza. Posiadają odremontowany dom modlitewny, lecz mimo próśb kierowanych do biskupa Rygi, nie otrzymali kapłana. Teraz kierują prośbę do pełnomocnika, aby on wstawił się za nimi u biskupa w Rydze i postarał się o przyjazd księdza dla Krasnoarmiejska¹¹¹. Ks. Świdnicki zadzwonił do Rygi i prosił Ojca Duchownego o pomoc. Po rozmowie ks. Jan Paweł Lenga wyraził zgodę na ponowną pracę w Kazachstanie¹¹² i wkrótce (22 maja 1981 roku) przybył do Krasnoarmiejska, gdzie spotkał się z Anną Rudnicką oraz rozpoczął posługę ewangelizacyjną w Kazachstanie. Pierwsze kroki skierował do znajdującego się tam kościoła. Wiadomość o przybyciu kapłana rozeszła się wśród miejscowych katolików i od tej pory gromadzili się oni na liturgii wraz ze swoim nowym pasterzem. W dniu 29 maja 1981 roku wszyscy wierzący Niemcy i Polacy mieszkający w Krasnoarmiejsku, zwrócili się z prośbą do pełnomocnika d/s religijnych w Kokczetawie o wyrażenie zgody na przyjęcie do pracy, jako kapłana ks. J. P. Lengi bowiem wierni są usatysfakcjonowani sposobem odprawiania przez niego nabożeństwa¹¹³. Ciekawym dokumentem jest pismo datowane na 30 października 1981 roku. O ile we wcześniej przytaczanych przykładach, księża podejmujący pracę dla danej wspólnoty wierzących, pisali standardowe oświadczenie o przestrzeganiu prawa, o tyle w tym przypadku Komitet Wykonawczy Kościoła Katolickiego w Krasnoarmiejsku, który przyjął księdza Lengę, „zobowiązał się kontrolować jego działalność w zgodności z ustawami Kościoła katolickiego i prawa o kulcie religijnym Kazachskiej Republiki i zatrzymać za wszelkiego rodzaju naruszenia tegoż prawa”¹¹⁴. Zobowiązanie to podpisane przez członków Komitetu Kościelnego skierowane było do przedstawiciela Miejskiej Rady Deputowanych Pracujących¹¹⁵.

Ks. J. P. Lenga nie tylko posługiwał w Krasnoarmiejsku, lecz udawał się też do sąsiednich wsi, ogółem miał pod opieką 81 miejscowości, gdzie spowiadał i odprawiał Msze św. W ciągu roku udzielał około 1000 chrztów dzieciom i dorosłym¹¹⁶. Posługę tę prowadził dla katolików różnych narodowości. Msze św. odprawiane były w języku polskim i po niemiecku. Na nabożeństwa przychodzili przede wszystkim ludzie starsi, średnia wieku to sześćdziesiąt – osiemdziesiąt lat, były to przede wszystkim kobiety. Było też piętnastu ministrantów w wieku od dziesiątego do piętnastego roku życia. Podczas swojego pobytu w Tainszy, wybudował nowy kościół, który został ukończony jesienią 1990 roku¹¹⁷. Aby zniszczyć autorytet kapłana, władza próbowała narzucić ceny za sprawowane sakramenty. Chrzt miał kosztować trzy ruble, a ślub pięć rubli.

¹¹¹ Prośba Ałma-Ata <http://catholic-kazakhstan.org/Tainscha/Archiv/046%20Taincza.jpg> – stan na dzień 15.09.2015.

¹¹² *Wspomnienia z Kazachstanu Jego Eksceleencji...*, op. cit.

¹¹³ Prośba wiernych o rejestrację działalności kapłana: <http://catholic-kazakhstan.org/Tainscha/Archiv/021%20Taincza.jpg> – stan na dzień 15.09.2015.

¹¹⁴ Zobowiązanie: <http://catholic-kazakhstan.org/Tainscha/Archiv/022%20Taincza.jpg> – stan na dzień 15.09.2015.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ *Wspomnienia z Kazachstanu Jego Eksceleencji...*, op. cit.

¹¹⁷ Ibidem.

Mimo nacisków ze strony władz, ksiądz nie zgodził się na to. Parafia była również obciążona obowiązkiem wpłaty na tzw. Fundusz Pokoju, który przeznaczony był do szerzenia komunizmu w różnych rejonach świata. Miejscowość Taincza zobowiązana została do płacenia co roku ogromnej sumy 1000 rubli, którą po kilku latach zmniejszono do 50 rubli. Ksiądz był pod stałym nadzorem służb bezpieczeństwa i wzywano go na rozmowy. Na Msze św. przychodzili agenci kontrolujący kazania, również dorośli oraz ministranci byli wzywani przez władze i mieli mówić wszystko, co wiedzą o księdzu, co robi, gdzie chodzi, itp. Udając się do jakiejś miejscowości poza Tainczę, ksiądz miał to zgłaszać, aby uzyskać zgodę na wyjazd, lecz nigdy tego nie robił. Jako że zbliżał się koniec Związku Sowieckiego, represje nie były już tak dotkliwe za pracę duszpasterską, jak w latach poprzednich¹¹⁸. Praca duszpasterska ks. Jana Pawła Lengi MIC, jak również innych kapłanów w latach osiemdziesiątych XX wieku stała się przygotowaniem Kościoła rzymskokatolickiego do wejścia w nową rzeczywistość, jaką był rozpad Związku Sowieckiego oraz niepodległość Kazachstanu. W dniu 26 maja 1991 roku ks. Jan Paweł Lenga MIC, został konsekrowany w Krasnoarmiejsku na biskupa Kazachstanu i Azji Środkowej, natomiast arcybiskupem Karagandy został ustanowiony 17 maja 2003 roku¹¹⁹.

Pośród księży rzymskokatolickich, pracujących w Kazachstanie w dłuższym bądź krótszym czasie, czy też przyjeżdżających sporadycznie w interesującym nas okresie, można spotkać następujących duchownych: o. Michał Stones, o. Michał Bengas – Karaganda,¹²⁰ ks. Włodzimierz Prokopiew, o. Antoni, bazylianin z miasta Czum, o. Bogdan (Gotliebem) Tadawczym, ks. Wincenty Barzda – Makinsk,¹²¹ o. Jurij Poterejko, o. Otto Messmer – Astana (dawny Celinograd),¹²² o. Władimir Prokopiew, o. Karol Kisielewski – Kokczetaw,¹²³ o. Franz Megnik – Pawłodar,¹²⁴ o. Jan Zubros, o. Witanis Waszkalis – Szerbakty,¹²⁵ o. Karl Thomas Gumpenberg, ks. Jan Pawłowski, ks. Josef Werth, ks. Jonas Zubrus – Aktiubińsk¹²⁶.

Kapłanem greko-katolickim, który zapisał się w historii głoszenia Ewangelii w Kazachstanie był wspomniany już o. Aleksij Zarickij¹²⁷, którego osoba

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Карагандинская Епархия; <http://catholic-kazakhstan.org/Karag/Ru/index.htm> – stan na dzień 21.08.2015.

¹²⁰ Historia Parafii: <http://catholic-kazakhstan.org/karaganda/Pl/index.htm> – stan na dzień 14.09.2015.

¹²¹ Parafia św. Józefa w Makinsku – stan na dzień 14.09.2015.

¹²² Historia parafii Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Astanie – stan na 14. 09. 2015: <http://catholickazakhstan.org/Astana/Pl/index.htm>

¹²³ Historia parafii: <http://catholic-kazakhstan.org/kokszet/Pl/index.htm> – stan na dzień 14.09.2015.

¹²⁴ Historia parafii: <http://catholic-kazakhstan.org/pawloda/pl/index.htm> – stan na dzień 14.09.2015.

¹²⁵ Historia parafii: <http://catholic-kazakhstan.org/scherba/index.htm> – stan na dzień 14.09.2015.

¹²⁶ Parafia Dobrego Pasterza w Aktobe – kalendarium: <http://catholic-kazakhstan.org/Aktobe/pl/index.htm> – stan na dzień 14.09.2015.

¹²⁷ W literaturze rosyjskiej jego imię i nazwisko podawane jest: Aleksij Zarickij por.: <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>: stan na dzień 27.06.2008;

zasługuje na szczególną uwagę, co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze jest on jednym z pierwszych ogłoszonych błogosławionych¹²⁸, spośród pracujących w Kazachstanie kapłanów, a po drugie – będąc kapłanem obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, posługiwał również katolikom obrządku łacińskiego¹²⁹. O. Aleksij Zarickij urodził się 17 października 1912 roku we wsi Bilcze w województwie lwowskim. Jego ojciec był diakonem w miejscowej cerkwi greko-katolickiej. W latach 1922-1931 uczęszczał do gimnazjum, gdzie według zachowanych świadectw, jego znajomość zagadnień religijnych oceniana była jako celująca. Po zakończeniu nauki w gimnazjum Aleksij wstąpił do Lwowskiej Akademii Teologicznej, gdzie studiował do 1934 roku. Tam też postanowił zostać celibatariuszem i 29 kwietnia 1935 roku przyjął święcenia diakonatu, a 7 czerwca 1936 roku w katedrze św. Jura we Lwowie otrzymał święcenia kapłańskie z rąk bp. Andrzeja Szeptyckiego. Po święceniach został skierowany do pracy w parafiach lwowskiej metropolii, gdzie zapisał się w pamięci parafian jako gorliwy i pobożny kapłan, troszczący się o rozwój religijny oraz moralny dzieci i młodzieży. Po wkroczeniu wojsk sowieckich i nastaniu „nowej władzy”, działalność kapłańska została utrudniona, ale to nie powstrzymało o. Zarickiego od spełniania swojej posługi kapłańskiej. Kiedy władze sowieckie nakłaniały go do przejścia na prawosławie, jak czyniono wobec wszystkich kapłanów unickich, on odmówił, co w konsekwencji doprowadziło do aresztowania i 29 maja 1948 roku o. Aleksij Zarickij został skazany na osiem lat łagru znajdującego się irkuckiej oblasti, skąd został przeniesiony do łagru dla więźniów politycznych w Mordowii. Kolejnymi miejscami odbywania kary były łagry w obszarach kemierowskiej, omskiej i karagandyjskiej. Wolność odzyskał 31 grudnia 1954, ale nie pozwolono mu wrócić na Ukrainę, lecz zmuszono do osiedlenia się w Karagandzie.

Dnia 10 maja 1956 roku o. Aleksij otrzymał możliwość powrotu na Ukrainę. On jednak postanowił pozostać w Karagandzie, by służyć miejscowym wiernym. Posługa ewangelizacyjna o. Aleksija w Kazachstanie pośród ludzi wierzących, rozpoczęła się po jego uwolnieniu z łagru i przymusowym osiedleniu w Karagandzie. Do podstawowej formy jego pracy należy zaliczyć sprawowanie liturgii w prywatnych domach. Sprawował ją przede wszystkim w miejscowościach przy kopalniach nr 17, 19, 47, 49, 20¹³⁰. Znajdowały się one w okolicach Karagandy. Liturgia sprawowana była w niedziele i uroczystości. Na modlitwę przychodziło około sześćdziesiąt – siedemdziesiąt osób¹³¹.

Błażennyje Kazachstana, „Kredo”, nr 14 (75-75), 2001, s. 6-9; A. Troszkina, *Sorak liet sa dnia mucieskoj smierti o. Aleksija Zarickowo*, „Kredo”, nr 11 (100), 2003, s.10-11; dokumenty Stolicy Apostolskiej podają następujące brzmienie imienia i nazwiska: Alexii Zaryckij; por. „Kredo”, nr 141 (100), 2001, s. 8-9; natomiast we wspomnieniach ks. Władysława Bukowińskiego, pojawia się zapis: ks. Aleksy Żarecki; W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 108 i następne. W artykule zastosowano zapis Aleksij Zarickij.

¹²⁸ <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>

¹²⁹ *Błażennyje Kazachstana*; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>;

W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 108.

¹³⁰ *Błażennyje Kazachstana*; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>;

¹³¹ *Ibidem*, s. 7; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>

Ze szczególną uwagą zwracał się ku młodzieży, otaczając ją troską duszpasterską. Aby móc służyć także katolikom obrzędu łacińskiego, nauczył się języka łacińskiego i odprawiał Msze św. dla polskich i niemieckich katolików mieszkających się w Karagandzie i okolicach¹³². O. Aleksij udzielał także sakramentu chrztu, spowiadał i błogosławił małżeństwa¹³³. W roku 1956 o. Zarickij doprowadził do otwarcia kościoła dla wspólnoty obrządku bizantyjskiego.¹³⁴ Po decyzji o rehabilitacji w październiku 1957, zmieniła się forma pracy o. Aleksija, stając się w pełnym tego słowa znaczeniu misyjną. Jeździł on do: Samary, Orenburga i licznych miejscowości w Kazachstanie¹³⁵. Po spotkaniu z metropolitą Józefem Ślipym podczas jego zesłania w Krasnojarskiej obłasti, został mianowany Apostolskim Wizytatorem w Kazachstanie¹³⁶. Po powrocie do Karagandy, 9 maja 1962 roku o. Aleksij Zarickij został ponownie aresztowany, tym razem pod zarzutem włóczęgostwa i skazany na dwa lata pozbawienia wolności¹³⁷. Osadzono go w łagrze Dolinka w karagandyjskiej obłasti. Tam też – w miarę możliwości – pełnił swoją posługę. Zmarł w tym łagrze 30 października 1963 roku, mając zaledwie 51 lat¹³⁸.

W latach osiemdziesiątych XX wieku na terenie Kazachstanu zarejestrowanych było trzydzieści jeden punktów duszpasterskich, obsługiwanych przez dziewięciu księży. Docierali oni do tych punktów mniej lub bardziej regularnie. Wśród pracujących wtedy kapłanów należy wymienić, ks. Stefana Priszlaka¹³⁹,

¹³² W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 108; *Błażennyje Kazachstana*; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>;

¹³³ *Błażennyje Kazachstana*; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>; W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 109.

¹³⁴ W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 108.

¹³⁵ <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>; *Błażennyje Kazachstana*, „Kredo”, s. 7.

¹³⁶ <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>; *Błażennyje Kazachstana*, „Kredo”, s. 7.

¹³⁷ W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 109. Zob. też: <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>; oraz artykuł pt. *Błażennyje Kazachstana*, „Kredo”, s. 9.

¹³⁸ *Błażennyje Kazachstana*, „Kredo”, s. 6-9; <http://www.catholic-kazakhstan.org/Kazrus/index.htm>, A. Troszkina, *Sorak liet sa dnia mucieskoj smierti o. Aleksija Zarickowo*, „Kredo”, s. 10, http://www.ugcc.org.ua/rus/ugcc_history/martyrs/ – stan na dzień 27.06.2008.

¹³⁹ ks. Stefan Priszlak (grekokatolik) urodził się w 1904 roku w Doroszowie miejscowości należącej do województwa lwowskiego. Był on narodowości ukraińskiej. W roku 1928 ukończył gimnazjum we Lwowie, a w 1929 roku odbył służbę wojskową również we Lwowie. Studia filozoficzne i teologiczne ukończył 1938 roku, w tym też roku otrzymał święcenia kapłańskie z rąk ks. Bp. Jozafata Kocyłowskiego we Lwowie. Od roku 1938 pracował w parafii Krechowo, a 1940 został przeniesiony do Krasnopuczeńska. W roku 1943 przejechał do wsi Urman w województwie tarnopolskim. Natomiast w 1950 roku został przesiedlony na Daleki Wschód do Żydowskiej Autonomicznej Republiki gdzie pracował w przedsiębiorstwie budowlanym. W roku 1964 przeszedł na emeryturę. Natomiast od roku 1981 rozpoczął posługę jako kapłan w parafii rzymskokatolickiej w Karagandzie. Więcej o nim zob. C.H.Priszlak;http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Protokoly/Document_PDF/Avtobiografia_Prishlak.pdf – stan na dzień 07.09.2015.

ks. Mikołaja Szabana¹⁴⁰, ks. Janisa Pawłowskiego¹⁴¹ grekokatolików. W roku 1987 do pracy duszpasterskiej w Kazachstanie przyjechał ks. Joseph Szmidtlein, pochodzący z niemieckiej rodziny mieszkającej w Kazachstanie. Ukończył seminarium duchowne w Rydze. W tym samym czasie w seminarium przebywało ośmiu alumnów z Kazachstanu, także z niemieckich rodzin¹⁴².

¹⁴⁰ Ks. Mikołaj Szaban (greko-katolik) urodził się w 1910 roku we wsi Jabłuniwka należącej do województwa lwowskiego. W roku 1932 ukończył gimnazjum, a w roku 1938 ukończył studia filozoficzne i teologiczne. W tym roku otrzymał także święcenia kapłańskie z rąk ks. Bp. Jozafata Kocyłowskiego. W latach 1938-1941 pracował w Buczaczu w województwie tarnopolskim. Natomiast od roku 1941 do 1945 posługiwał w Drohobyczu. Z kolei od 1945 do 1950 przebywał i pracował we wsi Gosze należącej do województwa Iwano-Frankowskiego, tam też został aresztowany. W roku 1954 został uwolniony i zamieszkał u rodziców. Natomiast w 1957 roku zmuszony do wyjazdu udał się do Kazachstanu i zamieszkał w Karagandzie. Por. Shaban. http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Protokoly/Document_PDF/Avtobiografia_Shaban.pdf – stan na dzień 07.09.2015.

¹⁴¹ Ks. Janis Pawłowski urodzony w 1914 roku we wsi Wiljuszy na Łotwie. Po ukończeniu gimnazjum w Daugawpils wstąpił w roku 1932 do Seminarium Duchownego w Rydze. Studia ukończył w 1939 roku, a w 1942 roku obronił pracę dyplomową i otrzymał tytuł licencjata nauk teologicznych. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1937 roku i pracował w parafii św. Alberta w Rydze, kontynuując w tym czasie dalsze studia. Z rozporządzenia Rady Ministrów ŁSRS, 1 czerwca 1949 roku został przeniesiony z Rygi do wsi Skajstpalne, gdzie został aresztowany we wrześniu tegoż roku, a 4 października 1950 roku został skazany na 10 lat łagru. Wywieziony do Kazachstanu zatrudniony był przy pracach budowlanych na tamie w miejscowości Żan-Arka. Po ponownym rozpatrzeniu sprawy, został uwolniony w czerwcu 1956 roku. Wróciwszy na Łotwę, pracował w różnych miejscowościach. W latach 1964-1977 przebywał w Estońskiej SRS w mieście Tartu, od sierpnia 1977 roku pracował w Dżambule w Kazachskiej SRS. Natomiast od stycznia 1991 roku posługiwał w katolickiej wspólnocie w Karagandzie. O jego jakże niełatwym życiorysie zob.: *Автобиография Павловска Я. А.* http://catholickazakhstan.org/Archiv/Dumblauskas/Document_PDF/1991_19_03_Avtobiografia_Dumblauskas.pdf – stan na dzień 07.09.2015.

¹⁴² A. Hlebowicz, *Kościół katolicki w Kazachstanie*, [w:] *Polacy w Kazachstanie. Historia i współczesność*, pod. red. St. Ciesielskiego i A. Kuczyńskiego, Wrocław 1996, s. 498. Ks. Józef Świdnicki tak opisuje strukturę administracyjną Kościoła w Kazachstanie na koniec lat 80 i początek 90 XX w.: Ałma-Ata – parafia licząca ok. 300 osób, w tym kilka Polek. Obsługiwana przez 2 księży: Litwina – Michała i grekokatolika – Potarejko od 1961 roku). Parafia obsługuje 4 punkty duszpasterskie na przestrzeni 60 km; Karaganda – parafia licząca ok. 1800 osób (do 1988 roku 3000), w 98% Niemców i 2% Polaków. Parafia żywotna, dużo księży. Od 1948 roku było to miejsce zsyłek kapłanów katolickich i grekokatolickich; Celinograd – parafia prowadzona przez Niemca, ks. Otto Mesmera. Obsługuje ponadto: Szortandy – punkt duszpasterski liczący ok. 100 osób, w tym 80% Polaków; Marinks – punkt duszpasterski liczący ok. 200 wiernych, w większości Niemców, mało Polaków; rejon Oziornoje – punkt liczący ok. 100 osób, w większości starsze pokolenie Polaków. Trwa budowa kościoła; Krasnoarmiejsk – liczna parafia licząca ok. 2000 wiernych. Posiada nowy kościół. Prowadzona przez ks. Jana Lengę, który obsługuje ponadto parafię Kellerowka (30 km. od Kokczetawu) – parafia licząca ok. 150 osób, w tym 90% Niemców, a 10% Polaków; Petropawłowsk – ośrodek duszpasterski liczący ok. 70 wiernych; Pawłodar – stara polska parafia licząca ok. 80 wiernych (brak dzieci i młodzieży). Posiada dom wykorzystywany jako kaplica. Pracuje tu kapłan niemiecki ks. Schmidtlein, który obsługuje też małe

Mówiąc o księżach pracujących w Kazachstanie, warto również prześledzić sposób, w jaki obejmowali oni swoje parafie. Należy pamiętać, że odpowiedzialność przed organami państwowymi za funkcjonowanie parafii ponosił nie duszpasterz, ale wspomniana wcześniej *Dwacatka* – Komitet Kościelny. To także *Dwacatka* zatrudniała księdza do posługi w konkretnej parafii. Za przykład takiej procedury może posłużyć *Dwacatka* i parafia św. Józefa w Karagandzie. Po oficjalnej rejestracji wspólnoty wierzących w Karagandzie, która miała miejsce 28 stycznia 1977 roku, za zgodą pełnomocnika rady do Spraw Religijnych przy Radzie Ministrów ZSRS dla karagandyjskiej oblasti, podpisano umowę o wykonywanie posługi kapłana w tejże parafii przez kapłana Albinasa Dumblauskasa. Według zawartej umowy, kapłan zobowiązywał się do zaspokojenia duchowych potrzeb wspólnoty przez udzielanie sakramentów oraz odprawianie modlitw i innych obrzędów religijnych z zastrzeżeniem, że mają one odbywać się w rycie Kościoła rzymskokatolickiego. Miejscem sprawowania posługi miał być dom modlitewny, ewentualnie dom wierzącego chorego, który nie mógł przybyć do domu modlitwy. Wszystkie posługi kapłan miał wykonywać za darmo, a składane przy tej okazji ofiary, przekazywane były Komitetowi Kościelnemu, który zobowiązany był do wypłacania comiesięcznej pensji księdzu oraz odpowiadał za wszelkie wydatki związane z funkcjonowaniem i utrzymaniem domu modlitwy¹⁴³. Ze strony Komitetu Kościelnego umowę z duchownym podpisywali przewodniczący, sekretarz oraz kasjer. Weszła ona w życie z dniem 1 kwietnia 1977 roku¹⁴⁴. Umowę o podobnej treści zawarto również z ks. Aleksandrem Chirą, który miał być pomocnikiem proboszcza, czyli ks. Dumblauskasa. Wchodziła ona w życie z dniem 1 maja 1977 roku. Zanim jednak kapłan mógł podjąć posługę w parafii, która podpisała z nim umowę o wykonywaniu „usług duchownych”, musiał jeszcze skierować pismo do Organu Wykonawczego Karagandyjskiej Wspólnoty rzymsko-katolickiej. Wyrażał w nim zgodę na podjęcie posługi dla danej wspólnoty, ale również zobowiązywał się, że w czasie nabożeństw będzie zachowywał prawodawstwo kultów religijnych oraz zobowiązywał się przestrzegać prawa sowieckiego.

Podobne reguły zgodnie z prawem sowieckim odnośnie do wspólnot religijnych, obowiązywały w innych zarejestrowanych parafiach, a wypełnienie ich było warunkiem legalnej posługi duchownego w konkretnej wspólnotie, która podpisała z nim umowę. Do posługi duszpasterskiej w Kazachstanie w latach 70. i 80. XX wieku, księża przybywali przede wszystkim z Litwy lub Łotwy, gdzie oprócz działających seminariów podziemnych, czego przykładem jest wspomniany ks. Abp. Jan Paweł Lenga MIC¹⁴⁵, władze zgodziły się na otwarcie dwóch jawnych seminariów duchownych w Rydze i Kownie. Korzystając z archiwum parafii rzymskokatolickiej w Karagandzie, można prześledzić prawną drogę dostania się do seminarium w Rydze kandydatów, pochodzących z Karagandy.

punkty w rejonie Krasnoarmiejska, np. Szczyrbanty oraz dwie parafie na Altaju: Sławgors (20 km od Pawłodaru) i Wolcucka (400 km od Pawłodaru). ks. J. Świdnicki, *Kościół katolicki na terenie Syberii i Azji Środkowej*, [w:] *Polacy w Kościele katolickim w ZSRR*, s. 302-303.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Ks. bp J. P. Lenga, *Wspomnienia z Kazachstanu...*, op. cit.

W trosce o zapewnienie posługi duchowej wspólnocie wierzących należących do parafii św. Józefa w Karagandzie, przedstawiciele *Dwacatki* zwrócili się 8 kwietnia 1982 roku do przedstawiciela Rady do Spraw Religijnych przy Radzie Ministrów ZSRS, aby wstawił się on u pełnomocnika do Spraw Religijnych w Rydze, by ten wyraził zgodę na przyjęcie do Seminarium Duchownego kandydatów do kapłaństwa z Karagandy, a także w przyszłości wyraził zgodę na przyjęcie 2 albo 3 chętnych z Kazachstanu.¹⁴⁶ W tym samym czasie wystosowano pismo do pełnomocnika do spraw religijnych w Karagandzie, aby wyraził zgodę na wyjazd do seminarium duchownego w Rydze dla Josepha Szmidtlajna, zaznaczając, iż rektor seminarium zgodził się na przyjęcie kandydata¹⁴⁷. Z podobną prośbą w 1984 roku zwróciła się *Dwacatka* ze wsi Raskatowo, prosząc o przyjęcie do seminarium w Rydze Antona Bergera¹⁴⁸. W roku 1983, ks. Dumblauska wraz z przyjętym do seminarium Josephem Szmidtlajnem, posłała na rekolekcje kolejnego kandydata, którym był Aleksander Kan. Jednocześnie starano się załatwić wszystkie formalne zgody, aby mógł on zostać oficjalnie przyjęty do seminarium¹⁴⁹. Kolejny list już do rektora seminarium w Rydze z 16 grudnia 1983 roku, pokazuje, że ze względów formalnych, a mianowicie z powodu braku zgody Przedstawiciela d/s Spraw Religijnych w Karagandzie, Anton Kan nie mógł podjąć studiów w seminarium duchownym w Rydze¹⁵⁰. Śledząc dalszą korespondencję, dotyczącą przyjęcia do seminarium Antona Kan, napotykamy listy rektora seminarium w Rydze bpa. W. Zondaksa, który nie tylko potwierdza chęć przyjęcia Kana, ale również zapewnia o swojej pomocy w dopełnieniu wszystkich formalności, jak również przekonaniu władz, iż mimo tego, że Kan ma rodzinę w Niemczech, to jednak pragnie pracować jako kapłan w Związku Sowieckim¹⁵¹.

Podsumowując działalność księży na terytorium Kazachstanu w latach 1936 – 1990, można zaobserwować progres ich działalności. Tak jak na początku duchowni pojawili się z wraz Armią Polską tworzoną w ZSRR przez gen. Władysława Andersa i pełnili swoją posługę wobec rodzin wojskowych oraz cywilów, do których mogli dotrzeć, to po zakończeniu II wojny światowej i zwolnieniu z łagrów, księża zaczęli docierać do wspólnot wierzących. Nie było to jednak zjawisko powszechne i częstokroć zagrożone ponownym uwięzieniem. Kolejny etap ich posługi i związana z tym specyfika to powstawanie legalnych

¹⁴⁶ *Заявление* nr 8 http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Seminar/Document_PDF/Zaevlenie_Kuroe_dovu_1982_04_08.pdf – stan na dzień 06.09.2015.

¹⁴⁷ *Заявление* nr 9 http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Seminar/Document_PDF/Zaevlenie_Kuroedovu_1982_04_08.pdf – stan na dzień 06.09.2015.

¹⁴⁸ *Заявление* nr 20 http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Seminar/Document_PDF/Zaevlenie_Bels_komu_1984_04_09.pdf – stan na dzień 06.09.2015.

¹⁴⁹ *Письмо Вицеректору от Думбляускаса* http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Seminar/Document_PDF/Pismo_Vitzerektoru_1983_09_31.pdf – stan na dzień 06.09.2015.

¹⁵⁰ *Письмо Ректору в Рижскую Духовную Сименарию* http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Seminar/Document_PDF/Pismo_Vitzerektoru_1983_12_16.pdf – stan na dzień 06.09.2015.

¹⁵¹ *Епископ Зондакс* nr 16 i 17 http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Seminar/Document_PDF/Episkop_Zondaks_28_12_1983.pdf; http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Seminar/Document_PDF/Episkop_Zondaks_12_01_1984.pdf – stan na dzień 06.09.2015.

parafii. Księża, którzy przebywali w Kazachstanie, jak również duchowni, którzy przybywali przede wszystkim z Litwy i Łotwy, oficjalnie zostali zatrudnieni przez parafialne *Dwacatki*, a zarazem zarejestrowani przez państwo z wynikającymi z tego wszelkimi wymogami oraz ograniczeniami, o których była mowa. Lata osiemdziesiąte XX wieku stają się kolejnym etapem w posłudze duchowieństwa na terenie Kazachstanu. Możliwość podjęcia studiów w dwóch istniejących na terenie ZSRS seminariach duchownych w Rydze i Kownie sprawiała, że trafiali do nich kandydaci z Kazachstanu, którzy po otrzymaniu święceń wracali, aby podjąć posługę kapłańską w Kościele kazachstańskim. Byli to przede wszystkim katolicy narodowości niemieckiej. Lata osiemdziesiąte XX stulecia stały się zapowiedzą odrodzenia Kościoła katolickiego na tych terenach, co często przejawiało się w postaci rodzimych powołań do życia kapłańskiego.

2. Zgromadzenia zakonne sióstr pracujące w Kazachstanie

Mówiąc o działalności ewangelizacyjnej Kościoła rzymskokatolickiego na terytorium Kazachstanu, nie można pominąć pracy żeńskich zgromadzeń zakonnych, które przebywały na tamtych terenach. Do początku lat dziewięćdziesiątych w Kazachstanie pracowały dwa żeńskie zgromadzenia zakonne. Pierwszym, które podjęło prace ewangelizacyjną na terytorium Kazachstanu było zgromadzenie Sióstr od Biednego Dzieciątka Jezus. Pierwsze dwie siostry z tego zgromadzenia, Weronika Maria Lazdane i Józefa Maria Lejc, przyjechały w kwietniu 1962 roku do Makinska dwudziestopięciotysięcznej miejscowości w celinogradzkiej obłasti¹⁵². Na początku 1963 roku przyjechały z Litwy dwie kolejne siostry Maria Kosmos i siostra Pastorella¹⁵³. W sierpniu tegoż roku kupiły one dom przy ul. Mamutowa 33, w którym zamieszkały w październiku 1963 roku. Po przeprowadzce na nowe miejsce siostry przeprowadziły remont zabudowań gospodarczych, tworząc tajną kaplicę, w której umieszczony był Najświętszy Sakrament. Kaplica zamknięta dla postronnych, była otwierana dla osób przychodzących na modlitwę w piątki i niedziele¹⁵⁴. Gdy na miejscu nie było kapłana, siostry po posługę duchowną udawały się do Karagandy. Przez kolejne lata w Makinsku przebywało czasowo wielu księży aż w roku 1980 oficjalnie zarejestrowano tu parafię, co pozwoliło na rozbudowanie świątyni¹⁵⁵.

Początki pobytu sióstr nie były łatwe. Słaba znajomość języka kraju, do którego przybyły, prześladowania z jakimi się spotykały, wezwania na przesłuchania, rewizje, kontrola korespondencji oraz wpisanie do rejestru organów bezpieczeństwa¹⁵⁶, były dla nich czasem próby i przygotowywania się do działalności religijnej w społeczności, pośród której zamieszkały. Siostry zajmowały się przede wszystkim przygotowaniem dzieci do Pierwszej Komunii św. i czyniły

¹⁵² Makinsk: <http://www.catholic-kazakhstan.org/makinsk/index.htm> – stan na dzień 13.05.2008; *Atyrał* <http://www.catholic-kazakhstan.org/Atyrau/Ru/index.htm> stan na dzień 19.05.2008.

¹⁵³ Makinsk: <http://www.catholic-kazakhstan.org/makinsk/index.htm> – stan na dzień 19.05.2008.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ В. Поплавский, *Краткий обзор истории Католической Церкви*, s. 35.

to w tajemnicy. Każde dziecko było przygotowywane indywidualnie i dopiero wszystkie razem zobaczyły się w czasie uroczystej Mszy św.¹⁵⁷. Oprócz dzieci do sakramentów świętych siostry przygotowywały także dorosłych¹⁵⁸. Pomagały również w rozwiązywaniu problemów związanych z wiarą w swoim otoczeniu, szczególnie wśród osób, z którymi spotykały się, pracując w miejscowym szpitalu¹⁵⁹. Siostry spotykały się z wierzącymi na modlitwie, odmawiając szczególnie różaniec. W miarę możliwości zapraszały kapłanów, by w Makinsku sprawowali Eucharystię i w ten sposób starały się zapewnić możliwość korzystania z sakramentów dla wiernych, pośród których żyły i pracowały. Nieustannie od 1963 roku przechowywały w kaplicy Najświętszy Sakrament¹⁶⁰.

Początki działalności sióstr zakonnych w Kazachstanie, można upatrywać jak było to już wspomniane wraz z pojawianiem się o. Albinasa Dumblaskasa. Przygotowywał on grupę sióstr, z którymi pragnął podjąć pracę misyjną. W tej grupie były: Petronela Mickiewczutė i Agata Užupitė, Anna Jutkiewczutė, Genowefa Sznipajtitė i Monika Utarajtė¹⁶¹. Po powrocie do Kazachstanu, o. Dumblaskas, około roku 1972 kupił dom w Kustanaju, gdzie zamieszkał wraz z siostrami, które przyjechały z Litwy do pracy misyjnej. Dom znajdował się przy ul. Karola Marksa 44.

W marcu 1968 roku siostry po czasie formacji w duchu nowego zgromadzenia, któremu o. A. Dumblaskas nadał nazwę Małych Sióstr Dzieciątka Jezus, złożyły śluby prywatne, na ręce ojca założyciela¹⁶². W tym założeniu siostry miały dołączyć do istniejącego już zgromadzenia w Kościele, którego charyzmatem byłaby praca misyjna, szczególnie na terenach wschodnich. Władze Kustanaju, nie pozwalały na dalsze przebywanie w nim o. A. Dumblaskasa, zatem wyjechał on do Karagandy, gdzie od roku 1975 podjął pracę, jako kierowca karetki pogotowia. W tym czasie z Kustanaju sprowadził do Karagandy siostry: Annę, Monikę, Genowefę i Petronelę¹⁶³. Jako że ówczesne przepisy nakładały na wszystkich obywateli państwa sowieckiego obowiązek nauki bądź pracy, dlatego też siostry Monika i Anna pracowały jako pielęgniarki, a siostra Genowefa w aptece.¹⁶⁴ W Karagandzie o. Dumblaskas kupił na nazwisko sióstr dom przy ul. Sejfulina 140. W miejscowości Sarań, wśród niemieckich rodzin odprawiane były Msze św., szczególnie w domu rodziny Schmidtleinów. Działalność ks. Albinasa rozciągała się także na dzielnicę Majkuduk, również w środowisku niemieckich katolików, co zaowocowało zgłaszaniem się kandydatek do Zgromadzenia Małych Sióstr Dzieciątka Jezus w Karagandzie¹⁶⁵.

Od roku 1975 z inicjatywy ks. Albinasa, rozpoczęły się starania, by Małe Siostry Dzieciątka Jezus, włączyć do zgromadzenia Sióstr Służebnic Jezusa

¹⁵⁷ Makinsk: <http://catholic-kazakhstan.org/makinsk/index.htm>. stan na dzień 13.05.2015

¹⁵⁸ Atyraŭ: <http://www.catholic-kazakhstan.org/Atyrau/Ru/index.htm>; В. Поплавский, *Краткий обзор истории Католической Церкви*,

¹⁵⁹ Atyrŭ, op. cit.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ H. Strzelecka SJE., s. 31.

¹⁶² Ibidem, s. 31.

¹⁶³ Ibidem, s. 32.

¹⁶⁴ Ibidem, s.32; wywiad nr 1, s. 1.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 32.

w Eucharystii. W konsekwencji do Karagandy dnia 1 maja 1976 roku przybyła siostra Jadwiga Wirszuto, która miała zwizytować kazachstańską wspólnotę sióstr i wydać opinię o ich gotowości do wcielenia ich do Sióstr Eucharystek¹⁶⁶. Dnia 9 lipca 1976 roku siostry kupiły dom w Karagandzie przy ul. Sejfulina 138, który graniczył z domem ks. Albinosa, a 12 sierpnia 1976 roku wspólnota Małych Sióstr Dzieciątka Jezus, została przyjęta do nowicjatu. Były to siostry: Eugenia Gening, Anna Jutkiewiczuté, Regina Kałusowska, Petronela Mickiewczuté, Genowefa Sznipajtité, Monika Utarajté i Agata Użupité¹⁶⁷.

Dnia 15 sierpnia dokonano poświęcenia domu nowicjackiego w Karagandzie oraz znajdującej się tam kaplicy pod wezwaniem Chrystusa Króla. Prowadzenie nowicjatu oraz zajęć dla wcześniej przyjętych już przez ks. Albinasa postulantek, powierzono siostrze Jadwidze Wirszuto. Przybyła z Wilna 20 listopada 1976 roku Matka Apolonia, oficjalnie przyjęła do nowicjatu: Helenę Chatikową, Rozę Deimund, Marię i Idę Feist, Annę, Marię i Walentynę Schmidlein oraz Idę Walter¹⁶⁸. Życie wspólnotowe starano się ująć w ramach zakonnego rozkładu zajęć. Należało jednak brać pod uwagę obowiązek pracy, jakiemu podlegały siostry, jak każdy obywatel sowiecki, jednocześnie należało zachować tajemnice życia zakonnego przed władzami¹⁶⁹. Nowicjuszek mieszkaly razem z siostrą Jadwigą w domu zakonnym, część z nich mieszkała u rodziców, a najstarsze siostry mieszkaly w domu ks. Albinasa, a były to siostry Agata i Petronela¹⁷⁰.

Po trzydziestu latach usilnych starań 27 stycznia 1977 roku niemiecka kolonia w Karagandzie otrzymała pozwolenie na otwarcie kościoła i już 19 marca tego roku ks. Albinas odprawił pierwszą legalną Mszę św. w ziemiance kupionej z przeznaczeniem na budowę przyszłej świątyni znajdującej się obecnie w dzielnicy Stary Majkuduk¹⁷¹. Początek lat osiemdziesiątych XX wieku, charakteryzuje się dużym rozwojem wspólnoty sióstr w Karagandzie. Do zgromadzenia przyjęto wtedy trzydzieści osób. Siostry zajmowały się posługą przy kościele, jak również katechizacją oraz towarzyszeniem proboszczowi w jego wyprawach do chorych. Oprócz tego, wypełniając nakaz pracy, zatrudnione były w aptece i szpitalu jako pielęgniarki, bądź też uczęszczały do szkół kontynuując naukę. Placówka była ukierunkowana na pomoc proboszczowi oraz na formację sióstr i kleryków¹⁷². Należy wspomnieć, że w tym okresie doszło również do nieporozumień pomiędzy ks. Albinasem a siostrą przełożoną Jadwigą Wirszuto. Później niechęć ta przeniosła się również na pozostałe siostry. Były one stopniowo odsuwane od posługi w kościele parafialnym. Doszło też do sytuacji,

¹⁶⁶ Ibidem, s. 32-33; Siostry Kongregacji „*Služitelnic Iisusa w Jewcharistii*”. *70 liet sa dnia smierti blażennowa jepiskopa Georgija Matulewicza – osnawatiela Kongregacji siestior „Služitelnic Iisusa w Jewcharistii*”, „Kredo”, nr 19-20 (1997), s. 8-9; *K 20-letiu religioznoj swobody* <http://sibcatholic.ru/2011/04/13/k-20-letiu-religioznoj-svobody/> – stan na dzień 17.09.2015.

¹⁶⁷ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 33.

¹⁶⁸ Ibidem, s. 33; por. <http://nskcathedral.ru/content/view/18/30/> – stan na dzień 28.04.2008

¹⁶⁹ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 33.

¹⁷⁰ Ibidem, s. 33.

¹⁷¹ Ibidem, s.33-34.

¹⁷² *K 20-letiu religioznoj swobody*.

że ks. Albinas wyszedł z propozycją zlikwidowania placówki¹⁷³. Powodem takiej sytuacji była przeprowadzona rewizja w dniach 19 marca i 7 kwietnia 1983 roku w domu sióstr przy ulicy K. Liebknechta 40a. Milicja znalazła wówczas jedno z pomieszczeń zamienione na kaplicę, co było niezgodne z prawem i mogło skutkować zamknięciem kościoła w Karagandzie. Podczas spotkania Komitetu Kościelnego w Karagandzie, kiedy ks. Albinas przedstawiał całą sytuację po spotkaniu z przedstawicielami prokuratury oraz milicji, powiedział wówczas, że siostry zachowywały się bardzo niekulturalnie podczas tegoż spotkania. Kolejnym problemem był fakt, iż znaleziono w domu sióstr Najświętszy Sakrament. Przed prokuratorem siostry broniły się, że były to zwykłe kawałki chleba. Na spotkaniu Komitetu Kościelnego zastanawiano się nad tym, czy był to Najświętszy Sakrament, czy nie? Jeśli tak – nie powinien on być tam przechowywany stwierdził ks. Albinas wobec zgromadzonych. Na zakończenie posiedzenia Komitetu Kościelnego postanowiono, aby poprosić siostry Franie Buls i Jadwigę Wirszuto aby wyjechały z Karagandy i nie dezorganizowały działalności parafii oraz pozwoliły normalnie pracować kapłanowi¹⁷⁴. Ta napięta sytuacja sprawiła, że po roku 1984 w klasztorze zostało tylko pięć sióstr. Pozostałe zmieniły placówki, bądź wyjechały za granicę z rodzinami¹⁷⁵. W roku 1987 s. Jadwiga wyjechała do Braśława, siostry mieszkały wówczas w domu kupionym przy ul. Czapajewa 53¹⁷⁶. Taka atmosfera trwała aż do śmierci ks. Albinasa, czyli do 10 stycznia 1991 roku¹⁷⁷. Przypuszczalnie stosunek ks. Albinasa do sióstr spowodowany był szantażem ze strony KGB, która żądała zlikwidowania nielegalnej organizacji, za jaką uważano zgromadzenie, grożąc jednocześnie zamknięciem kościoła¹⁷⁸.

Następną placówką, w której Siostry Eucharystki prowadziły swoją działalność misyjną był Celinograd, dzisiejsza Astana, stolica Kazachstanu. Placówka ta zaczęła swoją działalność w 1976 roku¹⁷⁹. Dnia 28 maja tego roku do Celinogradu przybyły kandydatki do zgromadzenia: Regina Kafusowska i jej córka, Eugenia Gening, a towarzyszyła im siostra Małgorzata Tołłoczko, której zadaniem była pomoc w urządzeniu się na nowej placówce. Przybyły one z Tbilisi (Gruzja)¹⁸⁰. Biorąc pod uwagę, iż w Celinogradzie znajdowała się spora liczba katolików, których należało objąć opieką duszpasterską, inicjatorem założenia domu sióstr, w tym mieście był ks. Dumblauskas.

W dniu 14 czerwca 1976 roku siostry kupiły dom na przedmieściach Celinogradu przy ul. Czernyszewskiego 2. Taka lokalizacja stwarzała dla sióstr możliwość lepszej działalności w ukryciu i już 17 czerwca ks. Albinas dokonał poświęcenia kaplicy pod wezwaniem Pana Jezusa w Najświętszym Sakramen-

¹⁷³ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 54-57.

¹⁷⁴ Протокол nr 46 http://catholic-kazakhstan.org/Archiv/Protokoly/DocumentPDF/Protokol_1983_09_04.pdf – stan na dzień 09.09.2015.

¹⁷⁵ Strzelecka SJE., op. cit., s. 56.

¹⁷⁶ Ibidem, s. 56.

¹⁷⁷ Ibidem, s. 57.

¹⁷⁸ Ibidem, s. 56.

¹⁷⁹ В. Поплавский, *Краткий обзор истории Католической Церкви*, s. 37. Celinograd to współczesna Astana, stolica niepodległego Kazachstanu.

¹⁸⁰ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 34.

cie¹⁸¹. Na początku swojego pobytu w Celinogradzie, siostry dowiedziawszy się o miejscach, gdzie zbierali się katolicy udawały się tam. Przez modlitwę zyskały zaufanie miejscowej wspólnoty i mogły rozpocząć pośród niej swoją posługę¹⁸². W domu zakonnym przebywała Regina Kałusowska, która była już na emeryturze, natomiast Eugenia pracowała jako pielęgniarka w szpitalu dziecięcym, a następnie w Domu dla Porzuconych Dzieci. Z dniem 15 sierpnia wstąpiły one do nowicjatu, z Karagandy zaś przybyła Anna Schmidtlein, by w Celinogradzie odbywać nowicjat pod opieką siostry Jadwigi Wirszuto, jednocześnie Anna podjęła naukę w szkole pielęgniarskiej¹⁸³.

Początek lat osiemdziesiątych stał się czasem szykan i prześladowania dla ks. Babrauskasa i sióstr przebywających w Celinogradzie. Siostry były szykanowane w miejscu pracy, często też wybijano szyby w ich domu. Cały czas groziła im rewizja, habity musiały być starannie schowane, a dom był cały czas pod obserwacją. W konsekwencji podejmowanych działań przez władze państwowe, ks. Babrauskas został zmuszony do opuszczenia Celinogradu. Od tej pory siostry mogły uczestniczyć w Eucharystii tylko, gdy z Łotwy przyjeżdżał do obwodu celinogradzkiego ks. Wincenty Barzda. Siostry starały się zbierać wierzących na wspólnej modlitwie różańcowej oraz umacniać celinogradzką wspólnotę. Za zgodą władz duchownych, jako nadzwyczajni szafarze, udzielały Komunii św., a w niedziele gromadzono się na wspólnej modlitwie, odnawiając teksty mszalne.¹⁸⁴Sytuacja ta zmieniła się w lipcu 1988 wraz z przybyciem ks. Ottona Messmera. Przebywał on na zmianę w Celinogradzie i Makińsku oraz obsługiwał zarejestrowane przez władze punkty duszpasterskie¹⁸⁵.

Na początku 1977 roku po wyjeździe ks. Albinasa do Karagandy jego mieszkanie w Kustanaju zostało puste. Tam właśnie zamieszkały siostry. Był to dom położony przy ul. Karola Marksa 44. Początkowo mieszkała tam siostra Petronela, następnie na stałe zamieszkały w nim siostry Leokadia Wayczyté, Anna Jutkiewiczuté i Janina Trubiłło¹⁸⁶. Dom składał się z czterech pokoi wraz z kaplicą. W dniu 18 stycznia 1977 roku ks. Albinas odprawił Mszę św., zostawiając w tabernakulum Najświętszy Sakrament. Przełożoną domu w Kustanaju została siostra Janina, która jednocześnie zajęła się pracą w domu, natomiast siostra Leokadia podjęła pracę pielęgniarki w szpitalu. Pozostałe siostry zajęły się posługą w kościele, gdzie proboszczem był wspomniany już franciszkanin o. Aleksander Beń. Siostry zajmowały się zakrystią, sprzątaniami, praniem bielizny kościelnej oraz po części katechezą dzieci i dorosłych¹⁸⁷. Istotne zmiany nastąpiły w tej placówce od roku 1984, kiedy na stałe do Wilna wyjechała s. Leokadia Wayczyté, a przełożoną domu została s. Walentyna Schmidtlein¹⁸⁸. Pozostałe siostry nadal pracowały, jako pielęgniarki w szpitalu, ale także zaczęły

¹⁸¹ Ibidem, s. 35.

¹⁸² В. Поплавский, op. cit., s. 38.

¹⁸³ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 35.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 46.

¹⁸⁵ В. Поплавский, op. cit., s. 46.

¹⁸⁶ Por. Ibidem, s. 37.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 37; por. <http://nskcathedral.ru/content/view/18/30/> – stan na dzień 28.04.2008.

¹⁸⁸ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 57.

się zajmować katechizacją oraz pomocą w zakrystii¹⁸⁹. W roku 1985 s. Roza złożyła prośbę o zwolnienie ze ślubów wieczystych. Ostatecznie otrzymała indult sekularyzacyjny od Prymasa Polski Józefa Glempa i w sierpniu 1985 roku opuściła zgromadzenie. Na skutek tej decyzji w domu sióstr w Kustanaju, została tylko siostra Walentyna. Sytuacja ta uległa jednak szybkiej zmianie bowiem już we wrześniu tegoż roku została przyjęta, jako uczennica Ludmiła Klester, a w październiku z Duszanbe do pomocy przyjechała s. Helena Storożyłowa¹⁹⁰. W roku 1986 decyzją matki delegatki, siostry z Kustanaju miały przenieść się do Nowosybirsk, co też dokonało się 8 sierpnia tegoż roku. Dom sióstr w Kustanaju został odsprzedany o. Józefowi, franciszkaninowi, który podjął prace misyjną na początku lat dziewięćdziesiątych w tejże miejscowości¹⁹¹.

Praca Sióstr Eucharystek w Kazachstanie, jak również w pozostałych częściach Związku Sowieckiego, przebiegała w dwóch formach. Jedną z nich to państwowa, wynikająca z obowiązku pracy. Siostry podejmowały najczęściej pracę, jako pielęgniarki bądź aptekarki, o czym była już mowa. Drugą to pracę wynikającą z powołania i służby w Kościele. W swojej posłudze siostry opiekowały się zakrystią przy istniejących kościołach i kaplicach, troszcząc się o bieliznę kościelną i porządek, wypiekanie opłatków i komunikantów¹⁹². Towarzystwo księżom w odwiedzinach chorych oraz punktów misyjnych¹⁹³. W miarę możliwości prowadziły również katechizację, przygotowując dzieci i dorosłych do sakramentów świętych, przede wszystkim do spowiedzi i Pierwszej Komunii św., ale także przekazując treści katechizmowe¹⁹⁴. Praca ta dokonywała się zarówno przy domach zakonnych jak również w czasie wypraw misyjnych¹⁹⁵. Należy jednocześnie nadmienić, że w Karagandzie praca z dziećmi trwała przez cały rok, a z braku katechizmów, siostry przepisywały je w języku niemieckim i rosyjskim¹⁹⁶. Siostry również na prośbę księży udawały się do miejscowości oddalonych od „klasztorów”, aby chociaż przez kilka dni w danej miejscowości spotykać się z dziećmi i dorosłymi, przekazując im prawdy wiary. Katechezy trwały, np. po dwie godziny dla czterech grup dzieci. Wieczorem zaś odbywały się spotkania z dorosłymi. Zdarzało się, że dzieci bez wiedzy rodziców przychodziły na zajęcia, bądź taką zgodę wymuszały na rodzicach. Dla zachowania bezpieczeństwa katechezy odbywały się każdego dnia w innym domu¹⁹⁷. Katecheza zasadniczo oparta była na zbiorze pytań i odpowiedzi, których katechizowani mieli się nauczyć. U dzieci z rodzin wierzących, w których troska o wychowanie religijne stanowiła priorytet wychowania,

¹⁸⁹ Ibidem, s. 57.

¹⁹⁰ Ibidem, s. 58.

¹⁹¹ Ibidem, s. 58-59.

¹⁹² Ibidem, s. 37, 47, 54, 57, 171; por. Siostry Kongregacji „*Slużytełnic Iisusa w Jewcharistii*”, op. cit., s. 9.

¹⁹³ Ibidem, s. 47-48, 54; Wywiad 1, s. 1

¹⁹⁴ Ibidem, s. 37, 47, 57; Wywiad 1, s. 1n; por. <http://nscathedral.ru/content/view/18/30/> – stan na dzień 28.04.2008; por. Siostry Kongregacji „*Slużytełnic Iisusa w Jewcharistii*”, op. cit., s. 9.

¹⁹⁵ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 47, 169.

¹⁹⁶ Ibidem, s. 170.

¹⁹⁷ Ibidem, s. 170-171.

taka forma wystarczała, w innych wypadkach wiedza ta była rozszerzana i pogłębianą. Katecheza przygotowująca do I Komunii św. zazwyczaj odbywała się na miesiąc przed tym wydarzeniem w miejscowościach, gdzie siostry pracowały na stałe. Były to grupy mniej więcej trzydziestoosobowe, choć zdarzały się i większe, jak było to w przypadku siostry Flory, mającej grupę dziewięćdziesięciu ośmiu osób¹⁹⁸. Siostry prowadziły także chór oraz zajmowały się przygotowaniem i prowadzeniem asysty liturgicznej¹⁹⁹. Pomagały również na plebaniach²⁰⁰. Ważną rolę, jaką spełniały siostry, było podtrzymywanie miejscowych wspólnot w wierze, szczególnie, gdy nie było na miejscu kapłana. To u sióstr spotykano się na modlitwie, odmawiając w dni powszednie różaniec, a w niedziele modląc się i czytając teksty mszalne²⁰¹.

3. Osoby świeckie zaangażowane w przekazywanie prawd wiary.

W omawianiu działalności ewangelizacyjnej na terenie Kazachstanu w latach 1936 – 1990 i przedstawianiu osób zaangażowanych w to wielkie dzieło, nie sposób pominąć osób świeckich. To przede wszystkim one były pierwszymi głosicielami prawd wiary przez przykład swojego życia i przekaz treści wiary oraz modlitwę, a także paraliturgie odprawiane w domach. Kolejne fale deportacji odrywające wierzących od możliwości korzystania z posługi duszpasterskiej, sprawiały iż to na ich barkach spoczęła troska o przekazywanie i utrwalanie wiary we wspólnotach, w jakich się znaleźli. Dlatego omawiając zaangażowanie osób świeckich w ewangelizację, zaczniemy od rodzin, tego pierwszego i podstawowego miejsca wychowania w wierze. Następnie należy zwrócić uwagę na tzw. „babuszkę”, osoby cieszące się szczególnym autorytetem w danej społeczności i spełniające zarazem wiele posług w życiu religijnym tejże wspólnoty. Nieliczną, ale niezwykle ważną grupę, stanowią katecheci, wywodzący się przede wszystkim ze środowiska niemieckiego, którzy ze szczególnym poświęceniem zaangażowani byli w przekaz wiary.

Rodzice są pierwszymi wychowawcami, nauczycielami i katechetami, przypomina o tym Sobór Watykański II. Wszystkie pozostałe instytucje, jak państwo, szkoła, czy Kościół, mają wspierać rodzinę, w tym odpowiedzialnym zadaniu. W omawianym miejscu i czasie, mamy do czynienia z wręcz przeciwną sytuacją. To rodzicom próbuje się odebrać możliwość wychowania dzieci, szczególnie zaś zakazuje się przekazywania wiary. Natomiast państwo oraz szkoła zamiast wspierać rodziców, przeprowadzały planową ateizację. Możliwości Kościoła instytucjonalnego były wielce ograniczone, nieraz wręcz niemożliwe. Mimo różnorodnych restrykcji oraz prześladowań za wiarę i jej przekazywanie, rodziny katolickie w znacznej większości wypełniały swoje zadanie przekazywania prawd wiary, stając się ewangelizatorami młodego pokolenia. Oprócz działalności katechetycznej prowadzonej przez kapłanów, a przede wszystkim przez środowisko rodzinne, można odnaleźć ślady mówiące o posłudze katechetycznej świeckich osób.

¹⁹⁸ Wywiad z siostrą Eucharystką z Karagandy – w zbiorach autora.

¹⁹⁹ H. Strzelecka SJE., op. cit., s. 47.

²⁰⁰ Ibidem, s. 54.

²⁰¹ Ibidem, s. 46.

Wspomniany już ks. Józef Kuczyński udając się z posługą duszpasterską do jednej z miejscowości znajdujących się pod jego opieką, spotkał dwie dziewczyny, które wykazywały się dobrą znajomością wiary. Postanowił sprowadzić je do Tainczy jako katechetki, co też uczynił²⁰². Szczególną rolę jako katechetka odegrała Anna Rudnicka z Tainczy. To w jej domu po aresztowaniu o. Kaszuby spotykano się na modlitwie. To ona jeździła do okolicznych wsi, aby katechizować i prowadzić modlitwy we wspólnotach wierzących. Mimo represji ze strony władzy oraz różnych ataków podejmowanych przez komsomolców, jak choćby wybijanie szyb w oknach, nie zaprzestała swojej działalności katechetycznej i przyczyniała się do utrwalenia wiary wszędzie tam, gdzie posługiwała. To również dzięki jej staraniom w latach siedemdziesiątych XX wieku zarejestrowano w Tainczy wspólnotę wierzących, co zaowocowało otwarciem domu modlitwy przekształconego z biegiem czasu na kościół²⁰³. Domy zaangażowanych w przekazywanie wiary osób, były również miejscami modlitwy dla całej lokalnej wspólnoty. Tam, gdy ksiądz na to zezwolił, przechowywany był Najświętszy Sakrament i komunikowały one osoby bez grzechu ciężkiego²⁰⁴. Wbrew zakazom władz, właśnie te osoby, miały tyle odwagi, by przyjąć księdza i pozwolić na odprawienie w ich domu Mszy św. przy pozasłanianych oknach oraz zamkniętych drzwiach z wystawionymi osobami na czatach, aby zawiadomić zebranych, gdy zbliżał się ktoś podejrzany²⁰⁵. Taka aktywna działalność narażała te osoby na represje ze strony władz. Wzywano je na przesłuchania, straszono więzieniem, a mimo to były one dumne z pełnionej przez siebie misji katechetycznej, o czym informowała s. Anna Rudnicka.²⁰⁶

Również ks. W. Bukowiński wspominał o pracy katechetek.

Dzieci niemieckie najpierw chodzą do katechetek, a jest ich kilka w Karagandzie, które przerabiają z nimi przede wszystkim materiał pamięciowy, a potem dopiero przychodzą do mnie²⁰⁷.

Środowisko katolików niemieckich dbało bardzo o zachowanie i przekazanie wiary. Katechetki przygotowywały dzieci i dorosłych do przyjęcia sakramentów, a zarazem przez tą posługę ułatwiały pracę kapłanom, którzy przyjeżdżali do danej miejscowości tylko na kilka dni bądź nawet godzin, by uzupełnić przekazaną wiedzę oraz udzielić chrztu, pokuty, pierwszej Komunii św., czy też pobłogosławić małżeństwa. Także spośród katechetek pochodziły pierwsze powołania zakonne sióstr Eucharystek. Można wspomnieć tu o s. Gertrudzie Decel, s. Florze Sztich, s. Klarze Ritter, czy też s. Annie Mirkowskiej. Również po wstąpieniu do zakonu, prowadziły one działalność katechetyczną, udając się wraz z kapłanami na wyprawy misyjne, czy też ucząc w domach, gdzie mieszkały²⁰⁸. Nie posiadamy zbyt wiele źródeł, mówiących o działalności osób świeckich, to jednak te, które istnieją oraz relacje ustne stają się świadectwem wielkiej wiary i poświęcenia tych osób. To one nie bacząc na prześladowania

²⁰² G. Konkol SVD., *Ks. Józef Kuczyński...*, s. 133.

²⁰³ <http://catholic-kazakhstan.org/Tainscha/Pl/index.htm>, stan na dzień 16.07.2015; K. Renik, *Religie, które przeżyły*, s. 246.

²⁰⁴ K. Renik, op. cit., s. 241.

²⁰⁵ Ibidem, s. 245 -246.

²⁰⁶ Ibidem, s. 248.

²⁰⁷ ks. W. Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, op. cit., s. 98.

²⁰⁸ Wywiad z siostrą Eucharystką – w zbiorach autora.

spieszyły z przekazywaniem wiary, przygotowywaniem do sakramentów, jak również wyjaśnianiem trudnych fragmentów Pisma św. W historii parafii św. Józefa w Karagandzie zapisały się wspomniana już s. Gertruda oraz s. Walentyna Decel, s. Maria Bekker Idea, s. Tea Walter. Należy wspomnieć również, że siostra Gertruda jest kandydatką na ołtarze²⁰⁹.

Także w schyłkowym okresie Związku Sowieckiego posługa świeckich katolików przyczyniała się do utrwalenia i przekazywania wiary, o czym wspominał ks. abp. Jan Paweł Lenga MIC. Opisując swoją pracę w Kazachstanie, mówił o *zelatorkach*, kobietach bardzo wierzących, które gromadziły wspólnoty lokalne w swoich domach na modlitwie, którym przewodniczyły. Po przyjeździe ks. J. P. Lengi do Tainczy, organizowały one jego wyjazdy do sąsiednich miejscowości, gdzie przygotowywały kaplice i troszczyły się o to, aby lokalna ludność uczestniczyła w eucharystii²¹⁰.

Podsumowując z największą pokorą trzeba oddać hołd tym wszystkim, którzy nie bacząc na prześladowania, łagry i więzienia, nędzę i głód oraz stracone zdrowie, podczas morderczej pracy mieli tyle siły i odwagi, aby głosić Dobrą Nowinę swoim bliskim i ludziom rozsianym w różnych zakątkach Związku Sowieckiego. Wspólna działalność ewangelizacyjna domów rodzinnych, katechetek, zgromadzeń zakonnych i kapłanów, przyczyniła się nie tylko do przetrwania wiary wśród osób deportowanych, ale również przekazania jej i rozwijania w kolejnych pokoleniach osób mieszkających w Kazachstanie. Właśnie takie zaangażowanie tylu osób stało się podwaliną pod rozwój Kościoła rzymskokatolickiego po odzyskaniu niepodległości przez Kazachstan oraz nawiązania stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską. Katechetki wywodzące się z polskich rodzin, przyczyniły się również do pielęgnowania tradycji ojczystej oraz zachowania swojej tożsamości narodowej²¹¹. Dziękujemy Im za to!

²⁰⁹ *Historia Parafii św. Józefa Karaganda.*

²¹⁰ *Wspomnienia z Kazachstanu (1980-1990) Jego Ekscelencji księdza arcybiskupa Jana Pawła Lengi MIC.*

²¹¹ A. Kuczyński, op. cit., s. 142-144.